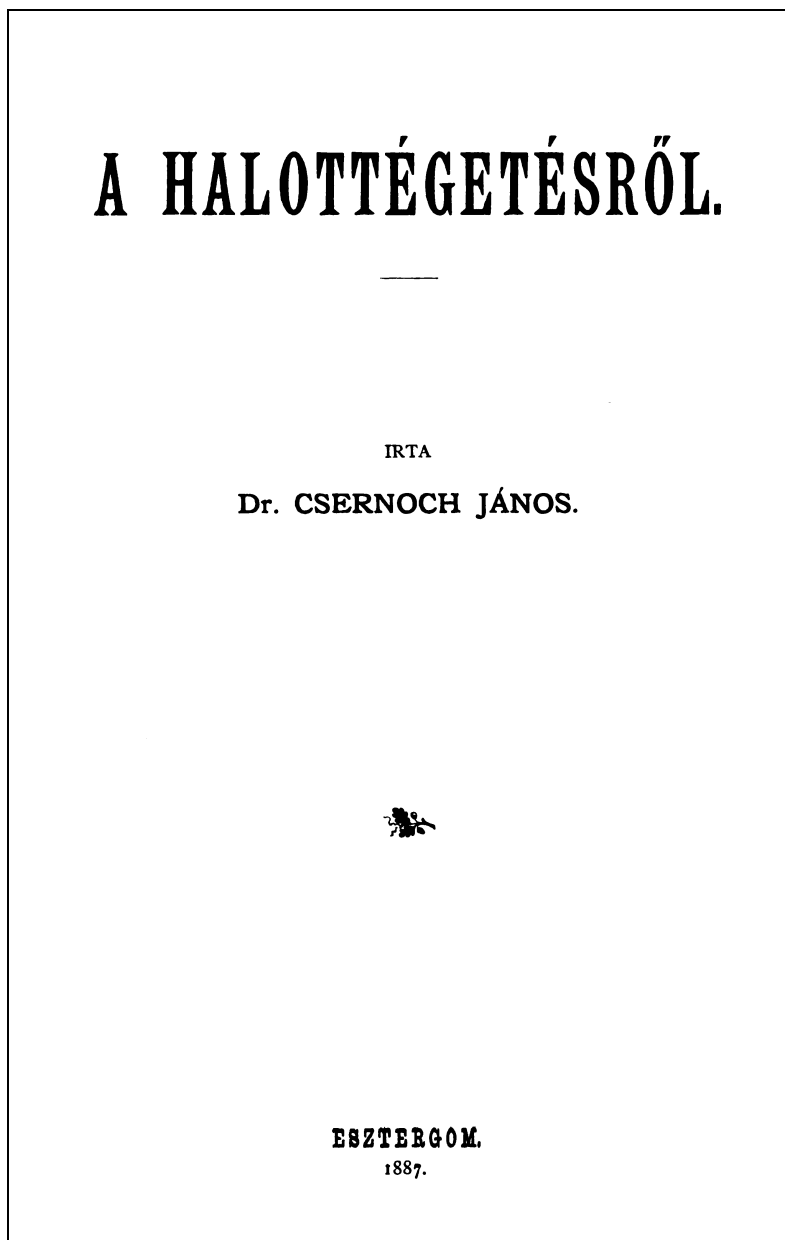

Csernoch János

A halottégetésről

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

dr. Csernoch János
A halottégetésről

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1887-ben jelent meg Esztergomban, Buzárovits Gusztáv könyvnyomdájában. Az eredeti szöveget egy-két helyen a mai helyesíráshoz igazítottuk.

A Függelékben közöljük a katolikus lexikonok cikkét a hamvasztásról és Prohászka Ottokár ismertetését a könyvről, melyet megjelenésének évében írt.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Előszó.....	4
Bevezetés	5
I. A halottégetés a régiéknél.....	8
A) A halottégetés nem volt általánosan elterjedve	8
B) A halottégetés indokairól a régiéknél	10
a) Vallási indokok	11
b) A hullaégetésnek a keresztényekkel szemben a keresztények elleni gyűlölet, a föltámadás megakadályozása volt egyik további indoka.....	12
c) A keresztény sírok eltörlése.....	12
d) A régi keresztények magatartása	14
II. A modern halottégetők a közvéleménnyel szemben.....	16
A) Egészségügyi érv	16
B) Gazdasági érv	18
C) Szépészeti érv.....	21
D) Igazságszolgáltatás	24
III. A modern halottégetők végcélja: A társadalom elkereszténytelenítése, s a keresztény temetőknél eltörlése	26
a) A halottégetés újabb történelméből vont érv	26
b) A mozgalom megindítója a szabadkőművesség.....	28
c) A halottégetők vallomásai	30
IV. Az egyház álláspontja	33
A) A protestánsok és a hullaégetők	33
B) A katolikus egyház és a hullaégetők.....	33
a) A katolikus egyház határozata	34
b) A határozat fontossága.....	35
c) Gyakorlati esetek	36
Zárszó.....	39
Függelék.....	42
A Magyar Katolikus Lexikon (1998) cikke a hamvasztásról	42
A Katolikus Lexikon (1931) cikke a hamvasztásról.....	43
Prohászka Ottokár ismertetése a könyvről.....	44

Előszó

A hullaégetés kérdésével a közönség minduntalan találkozik lapjainkban, anélkül azonban, hogy ezt minden oldalról megvilágítva olvashatná. E hiányon óhajtván segíteni és a nagyközönséget a napirenden lévő kérdés felől tájékoztatni, a mindennapi olvasmányaink közben gyűjtött észrevételeket külön értekezés alakjában ezennel közrebocsátjuk, semmi egyebet sem kívánván, minthogy azok oly önzetlen s tiszta szándékú bírálatra találjanak, mint aminővel írtattak.

Kelt Esztergomban, 1887. június 18-án.

A szerző.

Bevezetés

Valahányszor a külföldön új mozgalmat indítanak meg, biztosak lehetünk róla, hogy rövid idő múlva minálunk is követőkre talál. Nem kérdezik jó-e vagy rossz, csak új legyen és elegendő arra, hogy azt fölkarolják és terjesszék. Így vagyunk a halottégetéssel is. A francia forradalom által föllevenített halottégetés majdnem feledékenységbe ment már, midőn azt újabban ismét elővették s addig csaptak lármát vele, míg hazánkban is követőkre találtak. Nem is kutatták, vajon szükségünk volna-e egy ily intézményre, sérti-e ez másoknak vallásos érzületét, vagy sem, igazak s valódiak-e az általuk hangoztatott célok, vagy mások lappanganak-e alattuk, mindezzel nem törődtek, vagy nem látszanak törődni, hanem csak azon voltak, hogy ez új intézményt hazánkba is átültsék. A szélső liberalizmus és a megrendjelezett demokrácia lapjai évek óta készítették elő a talajt a hullaégetés dicsőítésével; szépművészeti és közegészségügyi, majd ismét takarékosági szempontból ajánlgatták az eszmét, míg végre rendes, alapszabályokkal bíró egyletté való alakulásukat ki nem jelentették. Ez hiányzott szerintök még hazánk polgárainak boldogításához. Az egyház zsarnoksága alól, miként szeretik mondani, többé-kevésbé sikerült felszabadítani az élőket; a halottakat is föl kell szabadítani az egyház befolyásának nyomása alól, le kell róluk tépni a kereszténység erkölceit és szokásait; nem szabad a testet többé visszaadni a földnek, amelyből vétettet, hanem el kell égetni, mert azt követeli a vallás helyét pótló hygienizmus. S hogy is ne; hisz az új aerának napja mindig magasabbra száll, terjesztve világosságot s új életet öntve az emberiségbe, mely a sötétség és babonáság minden előítéletét eloszlatja; száműzni kell a földről, mely most már az emberiség egévé vált, a sírokat, mint a rothadás és enyészet helyeit. Így beszéltek még csak néhány év előtt Németországban, ezt hirdetik Olasz- és Franciaországban s ezt vallják Magyarországon, ámbar itt még óvatosabbak – mert kevesen vannak s így még nagyon gyengék.

Hullaégetés, az most a jelszó!

Az ultramontan obscurantizmussal, mely az embereket életükben és haláluk után sötétségben tartja, mely a hullákat a sírok sötét kamráiba rakja a férgek eledelül s örül azon, ha azokat a körülbelül huszonnyolc rovarfaj elpusztítja, szemben áll a fölvilágosultság öntudatában az illuminátusok serege, mely azt a tűz villogó fényénél a maga elemeire vezeti vissza. És hogy nem nyugodnak ezek az újkori Nérók, hanem mozognak az egész világon s égető kemencéket készítenek mindenféle rendszer szerint, azt nap-nap után olvassuk az ő saját s a velők egyhúron pendülő lapokban. Gyújtó gondolataik, az élő fáklák előhírnökei, naponkint világítanak a sötétség korszakába. Magyar lapjaink is éber figyelemmel kísérik a mozgalom fejlődését; minden egyes tényről kimerítő tudósításokat közölnek, s semmit sem mulasztanak el, amit fölhozhatónak vélnek annak dicsőítésére, ajánlgatására és támogatására.

De az emberek a sok tűz és még több világosság mellett, mégsem akarnak látni. A hitükből kivetkőzött katolikusok, a zsidókból lett keresztények s maguk a zsidók is, még csak hisznek nekik; de – s itt halljuk panaszait; „azon egyháznak hívei, mely tudvalevőleg a modern haladásnak minden vívmányára anathemát mond, a csonthívők (Knochengläubiger)¹ fognak kikelni a hullaégetés ellen.²

Igenis a keresztény katolikus egyház, de nem csak ez, hanem a protestánsok is, mint később ki fogjuk mutatni, ellenzik a hulla- vagy halottégetést, vagy hogy a budapesti hullaégetők egyik szónokának, különben a társulat titkárának „szelídebb” kifejezésével éljünk „hamvasztatást”; de nem azért, mintha a hullának a sírűregben való elhelyezését

¹ Németországban így hívják a hullaégetők a katolikusokat, mert azt fogják rájuk, hogy a katolikusok a csontok megőrzését szükségesnek tartják a föltámadáshoz.

² Globus, Illustrierte Zeitschrift für Länder und Völkerkunde, 1874. 23. szám.

szükségesnek tartaná a föltámadáshoz, hiszen a legutolsó falusi gyermek kis katekizmusával kezében tudja, hogy a csontoknak pihenése a sírban, vagy a hullának a régi egyiptomi múmiák módjára való fönn tartása semmi befolyással sincsen a föltámadásra; tudja tovább, hogy az egyház maga folyton figyelmezteti híveit; „Memento homo, quia pulvis es et in pulverem reverteris” s utoljára a földben is csak porrá válik s paránnyá lesz az emberi test, épp úgy, mint hamuvá lesz az égető kemencében.³ Nem ez a szempont tehát az, amely miatt kénytelenek mindazok, kik Krisztus híveinek vallják magukat, a hullaégetéssel szemben állást foglalni s azt oppugnálni. *A régi pogány szellemnek föléledése, a keresztény szokások s erkölcsök ellen intézett támadás, a keresztény temetőknél, mint az egyház által különösen tiszteletben tartott szent helyeknek célba vett eltörlése, a hullaégetőknek az egyházzal szemben tanúsított magatartása s maga a mozgalomnak megindítója a szabadkőművesség, elég indokot szolgáltatnak arra, hogy a katolikus egyház s az egész kereszténység ellenezzen egy oly mozgalmat, melynek valóban sem egészségügyi, sem szépművészeti, sem pedig takarékosági céljai nincsenek, hanem valódi célja a pogány világnézetnek terjesztése, a társadalomnak kereszténytelenítése. A budapesti hullaégetők, így fogjuk őket nevezni, s nem miként a közönségnek megtévesztésére önmagukat szelídebben elnevezték „hullahamvasztók” ezt előreláthatólag tagadni fogják; de semmit sem használ tagadásuk a tényekkel szemben, mert „contra factum non valet disputatio.”*

Azt ugyan megengedjük, hogy most, midőn még a szervezkedés stádiumában vannak, gondosan takart végcéljukkal nem fognak előhuzakodni, mert hisz mindeddig külföldi kollegáiknak nevét sem merték fölvenni, hanem a „szelídebb” halotthamvasztókkal is beérik, de majd később, midőn aztán sikerülne nekik hazánkban is „a halottak fakultatív elhamvasztásának eszméjét a törvény által megengedett eszközökkel” elterjeszteni, semmivel sem lesznek szerényebbek mind azok, s nyíltan be fogják vallani, hogy céljuk: az egyház kezéből kiragadni a temetőket, eltörlőni a temetési szertartást.

Az újkori intézmények történelme ugyanis bizonyítja, hogy azok a rendes körülmények között sehol sem hozattak be egyszerre. Az ezer éves használat folytán meggyökeredzett, a nép által megkedvelt, sőt mintegy vérébe átment szokásokat, különösen akkor, ha vallásiak, vagy pedig a vallással szoros összeköttetésben vannak, nem lehet egy tollvonással eltörlőni, egy rendelettel vagy törvénnyel megszüntetni. Csak erőszakos politikai és társadalmi átalakulások idején, midőn a rideg ész számítása, a szív minden nemes érzése kénytelen a tomboló szenvedély elől visszavonulni, történhetnek oly dolgok, mint aminőket a francia forradalom idejéből jegyzett föl a történelem. Ilyenkor a fölkorba csolt szenvedélyek hullámai, mint a kitörő vulkán lávája, egyszerre képesek elsodorni százados intézményeket s tabularását csinálni az addig fönnállott társadalmi rendből.

Nem így a rendes viszonyok között, vagy amint mondani szokták, a béke idején. A fönnálló társadalmi rend elleneinek munkája ilyenkor csendesen, óvatosan, de annál nagyobb számításal folyik. Hasonlít a lassú víz folyásához, mely nem egyszerre dönti le a partot, de lassan-lassan távolít el egy-egy darabot belőle s akkor végzi a legnagyobb pusztítást, midőn legkevésbé számított rá a gazdája. A fönnálló törvényes állapotok mellett engedélyezett kivételek olyanok, mint a köre eső vízcsöppek, melyek bármily gyengéknek is látszanak egyenkint, idővel tönkre teszik a legkeményebb márványt is. Gutta cavat lapidem, non vi sed saepe cadendo.

³ Midőn ezt állítjuk, még sem érthetünk egyet a „Papok Lapja” (IV. évf. 9. sz.) vezércikkének ezen kifejezésével: „A természet törvénye, Isten rendelete érvényesül az emberen itt is, ott is. Az a földoldási processus, mely az emberi élettel a földben történik, a földbe való temetésnél, az ő lényegében egy cseppet sem különbözik attól az eredménytől, melyet az elégetés adhat.” A természet törvénye az, hogy az emberi testet a föld változtassa porrá, nem pedig a tűz, mely erőszakosan és az emberi test méltóságával ellenkező módon semmisíti meg azt.

Minden kivételes engedély sebet ejt a törvényen vagy a törvényes szokáson, és hasonló esetek folytonos ismétlésével végre hozzá szoktatja az embereket a törvény vagy szokás eltörlésének gondolatához. Így vagyunk minden fakultással és így a hullaégetés fakultatív engedélyezésével is. Mindezekre azonban még visszatérünk, mert szükségesnek tartjuk mindenekelőtt néhány pillantást vetni a hullaégetés történetére és a régiek hullaégetésére.

I. A halottégetés a régieknél

A) A halottégetés nem volt általánosan elterjedve

A lapok szerint, melyeket észrevételeink megírásánál követünk,⁴ a budapesti hullaégetők egyik szónoka rövid vonásokban ismertette a halottégetés történetét, mely „a civilizáció ősi forrásáig, a rómaiak és görögök társadalma fénykoráig vezethető vissza.” A másik lap szerint „megéri az ókor klasszikus népeinél divatozott halotthamvasztást (ez már az ajánlott szelídebb kifejezést használja;) a kereszténység befolyása alatt általánossá vált temetkezést csak futólag említi.” E rövid értesítésből is lehet következtetni, hogy a budapesti hullaégetők tanítása szerint, a halottégetés *általában el volt* terjedve „a klasszikus műveltségű rómaiak és görögök” között és a kereszténység sok egyéb klasszicitással együtt azt is eltörülte a föld színéről. Már pedig semmi sem tévesebb annál, hogy a hullaégetés általános lett volna. Amint most, úgy a régi népeknél sem volt a hullaégetés *általánosan elterjedve, és az indokok, melyek a régi népeknek a hullaégetés alapjául szolgáltak, egészen mások voltak, mint napjaink hullaégetőinek indokai és céljai.* Ezt észrevételeink folyamán ki is fogjuk mutatni.

A természet maga oltotta be az emberiségbe az érzetet s ama sugallatot, hogy halottjait a földbe temesse⁵ és eltakarja a földdel éppúgy, mint saját testének meztelenségét takarja, nemcsak azért, hogy az időjárás ellen védekezzen, hanem más fontosabb okokból. S valamint irtózik az emberi természet akképp bánni el az emberi hullával, miként szokott elbánni az állat hullájával, éppúgy borzadással fordul el a gondolattól, hogy holta után hulláját elégezzék.

Az emberiség, a természetbe oltott érzetből kifolyólag cselekedett, midőn a halottakat nem tűz által emésztette el, hanem a földbe temette. Ez általános szokástól csak igen kevesen tértek el. A hullaégetésnek egyik legbuzgóbb apostola *Gorini*, ekképp nyilatkozik annak történetéről: „Nem voltunk képesek oly régi időkbe hatolni, amelyekben más szokások között, nem akadtunk volna a földbe való temetésre. És azt is mondhatjuk, hogy nem ismerünk korszakot, amelyben a temetkezés e neme nem lett volna tekintélyes túlsúlyban a többiek felett.”⁶ Igaza van *Gorin*nak; mert a legrégebbi történelmi forrásokban említett temetkezési mód a földbe való temetés, melytől csak akkor tért el az emberiség, midőn egyúttal Istentől eltért s elpártolt a vallástól. (L. Ter 23)

Plinius szerint a rómaiaknál akkor kezdett leginkább terjedni a hullaégetés, midőn a *provinciákban eltemetett halottjaikat a barbárok kiásták és megrabolták a hullákat*; régente ők maguk is a temetkezésnek mostani módját használták és később is voltak egyes híres családok, amelyek halottjaikat el nem égették. Oly érdekes az erre vonatkozó mondása, hogy azt egész terjedelmében átvesszük: „*Ipsum cremare apud Romanos non fuit veteris instituti; terra condebantur. At postquam longinquis bellis obrutos erui cognovere, tunc institutum. Et tamen multifarie priscos servavere ritus. Sicut in Cornelia domo nemo ante Syllam dictatorem traditur esse crematus. Idque voluisse veritum talionem eruto C. Marii cadavere.*” (Hist. nat. VII. 54.) Látjuk, hogy még *Sylla* is csak azért akart elégettetni, mert félt, hogy holta után őt is kiássák.

⁴ Az alakuló gyűlés szónokainak szavait s általában az „egyletre” vonatkozó adatokat a „Nemzetnek” és „Egyetértés”-nek 1886. évi 53. számaiból merítettük.

⁵ „Ipsemet quodam modo humanitatis sensus, quamvis naturae jura sileant, dictare videtur.” Aringhi, Roma subt. I. 12.

⁶ Sulla purific. dei mortu cap. I. m. 1.

A görögöknél sem volt oly régi s oly általános a hullaégetés. *Cicero* maga mondja, hogy a testeknek a földre való temetése Kekroptól maradt fenn. „Et Athenis jam ille mos a Cecrope, ut ajunt permansit, corpus terra humandi (De legibus II.) És a rómaiak koszorús költője, *Horác* maga tesz bizonyosságot róla, hogy az ő idejében sem volt általában elterjedve a hullaégetés. Nyolcadik szatírájában leírva *Maecenásnak* kertjeit, a rabszolgák és szegények temetkezési helyeiről is megemlékezik, mondván, hogy hulláik cellákba zárattak s ott helyeztettek el, lévén ez az ő közös sírhelyök:

Huc prius, angustis ejecta cadavera cellis,
 Conservus vili portando locabat in arca
 Hoc miserae plebi stabat commune sepulcrum
 Pantolabo scurrae, Nomentanoque nepoti.

Különös, hogy változnak az idők! *Horác* idejében a rabszolgákat temették s a bohócokat (Pantolabo scurrae:) most meg minálunk abban helyezik a „demokráciát,” hogy elégetik a hullákat és a hullaégetésben is keresik az úgynevezett demokráciát, mely az ülést megnyitó elnöknek szavai szerint „az egyenlőséget a halálon túlra is iparkodik kiterjeszteni.” Hogy micsoda egyenlőség az, azt legjobban láthatjuk, ha a hullaégetők szalonjaiba pillantunk és utána megtekintjük a nyomdájukban a jogegyenlőség (!) magasztos elve alatt görnyedező munkásokat.

Bocsánat e kitérésért, de nem hagyhattuk megjegyzés nélkül azt a folytonos jogegyenlőséggel való dobálózást, azok részéről, kik egész életükön át csak a saját önző céljaiknak szolgáltak, tényleg pedig abban helyezik a demokráciát, a jogegyenlőséget, hogy haláluk után, midőn nem szolgálhatnak többé a testnek, egyenlőkké kívánnak lenni a szegény emberrel; voltaképpen pedig még sírjától is megfosztják azt, akinek életében úgy sem volt semmije.

De vegyük föl újra fejtegetéseink elejtett fonalát. Azt mondtuk, hogy a régi népeknél nem volt általában elterjedve a hullaégetés. Voltak népek, amelyek elásták a hullákat, mások bebalzsamozták, s ismét mások tengeri sóval iparkodtak hulláikat az enyészettől megmenteni. A régi népéknél temetkezési szokásairól ekképp nyilatkozik *Lucián*: „Persa defodit, Indus adipe suillo oblinat, muro condit Aegyptius;” (De Luctu) A temetkezési szokások között azonban mindig leginkább el volt terjedve és a legrégebb az emberi testeknek a földre való temetése oly annyira, hogy már az általunk idézett *Cicero* is kifejezést ad e meggyőződésnek, midőn mondja: „Ac mihi quidem antiquissimum sepulturae genus id fuisse videtur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur, redditur enim terrae corpus et ita locatum ac situm, quasi operimento matris obducitur.” (De legibus lib. II.) A pogány íróból a természet szava nyilatkozik. A temetkezés legrégebb módjának azt találja, mely a testet a földre helyezi, s visszaadja azt közös anyjának a földnek, mely azt gondosan eltakarja. Mintha csak a kinyilatkoztatásból merítette volna szép hasonlatát, annyira egyeznek meg szavai a szentírás szavaival. Amilyen az emberi élet kezdete, olyannak kell lennie a végének is; földből vétetett a test, a földnek adandó vissza. „Nehéz iga van Ádám fiain, az naptól, melyen anyjok méhéből kijönnek, mindaz napig, melyen a mindennek anyjába a földre temettetnek.” (Sir 40,1)

Mindamellett azonban, hogy a rómaiaknál és görögöknél a földre való temetkezés mellett a hullaégetés is divatban volt, a szívökbe oltott természeti törvény annyira követelte az égetés után fennmaradt részeknek, a csontoknak és a földdel kevert hamunak illő eltakarítását, hogy legnagyobb gyalázatnak tekintették, ha valakinek földi maradványai nem helyeztettek a földre. Erről is tanúskodnak a költők leírásai. Így a többi között *Vergilius Aeneisének* XI. könyvében:

Moerentes altum cinerem et confusa ruebant
Ossa focus, tepidoque onerabant aggere terrae,

vagy ugyanó: (5. k. 46. r.)

...divinique ossa parentis
Condidimus terra, moestasque sacravimus aras

Gondosan összegyűjtve a csontokat és hamut, a földbe temették, azután éppoly gondosan elzárva a sírt, oltárt vagy más emléket emeltek föléje s megfelelő felirattal látták el, melynek rendszeren ezek voltak utolsó szavai: „Sit tibi terra levis” – könnyű legyen neked a föld, e módon is kifejezést adván azon eszmének, hogy az ember teste, ha a lélek elköltözött belőle, sértetlenül fönntartva s nem erőszakosan porrá égetve, oda való ahonnét vétetett, ti. a földbe.

Egyébiránt annak dacára, hogy a régieknél, habár miként láttuk nem volt általánosan elterjedve a hullaégetés, és a pogány bölcsészet befolyása alatt álló költők is, miként napjainkban a hullaégetők, iparkodtak eloszlatni „az előítéleteket,” a jobb érzésű pogányokból, de magukból a költőkből is sokszor kitört a nemesebb érzés s borzalommal fordultak el a tűz heve alatt elégtelenített emberi testek látásától.

Megható az a jelenet, melyről *Quintilian* említést tesz, leírva egy anyának fia halála fölötti fájdalmát, ki átkokkal halmazta el a lángokat, melyek fiának testét fölemésztették. „Gyűlölte a máglyákat, óhajtotta, hogy a test elhelyeztessék és megőriztessenek annak tagjai. Ti is tudjátok, mi mindent tett, hogy a temetés napját, minél továbbra halassza, mily soká tartotta a fiát, míg azt a lángok nyaldosták.” S talán nem is engedte volna fiának holttestét elégettetni, hacsak a férje rá nem beszéli, hogy hiszen ismét meg fogja látni a fiát. Erre a máglyához térve vissza, ismét kitör belőle anyai szívének fájdalma s ekképp szólítja meg férjét: „Örülj, örülj hát; ez éjszaka talán ismét fogod látni fiadat, azt, akit kegyetlen lángokban elégettél.”⁷ Kegyetlen lángoknak nevezi azokat, melyek szeretett fiának testét hamuvá változtatták, amit későbbben a keresztény *Tertullian* „atrocissima barbariesnek,” legkegyetlenebb barbárság találó elnevezéssel megbélyegzett. S bizonyára ez értelemben veendő *Vergiliusnak* ama híres mondása: „Aversi tenuere faces” azaz a máglyától elfordulva tartották a fáklyákat; borzadással fordultak el a kegyetlen szertartástól, melyet költőik dicsőítettek s melyet vallási meggyőződésük s bölcsészeti tanaik szükségesnek tartottak. S ugyanazt jelenti ama másik szokásuk, mely szerint a máglya meggyújtása után kérték az isteneket, hogy adjanak kedvező szeleket, melyek a máglya tüzet élesztvén, mielőbb vessenek véget a kegyetlen látványnak. Igen jól tudták, hogy a lélek és életnélküli hulla épp úgy nem érzi a tűz égető és romboló erejét, mint nem érzi a reá hányt földnek a súlyát, a levegő hiányát; de nem tudták elviselni, szemük s lelkük irtózott a látványtól, melyet az égő emberi testnek hosszabb időn át való szemlélése nyújtott.

B) A halottégetés indokairól a régieknél

A régi népeknél tehát *nem volt oly általános a hullaégetés*, mint azt manap állítják. A hullaégetők egyik korifeusának vallomása szerint is, a napjainkban dívó és a kereszténység szelíd erkölcsének befolyása alatt általánosan meghonosodott temetkezési módszer az ókor majdnem összes népeinél ismeretes volt s legnagyobb részt használtatott is, s azok is, akik elégették a hullákat, mégis vallásbeli kötelességnek tartották a hamvoknak és csontoknak az

⁷ Declam. 10.

anyaföldre való eltemetetését. Azonban, s ami az ókori hullaégető népek e szokásának megítélésében felette fontos, nem szabad megfeledkezni *a hullaégetésnek akkori indokairól*.

a) Vallási indokok

Mert sem egészségügyi, sem esztétikai, sem gazdasági indokok nem vezérelték a régi népeket s különösen a rómaiakat és görögöket a hullaégetésnél, hanem a hullaégetésnek náluk azonkívül, hogy azokat a megrablás ellen és megbecstelenítés ellen biztosítsák, még *vallási indoka is volt*. Napjaink hullaégetőit is vallási indokok vezérlik; csak hogy éppen ellenkező irányban, mint a régieket. A görögök és rómaiak hitbeli tanaik kifolyásának tekintették a hullaégetést, míg a mi hullaégetőink éppen azt és azért teszik, ami s mivel az a nép hitével s a kereszténységnek temetkezési szokásai és szertartásaival, fölfogásával ellenkezik.

És nemcsak a tűz által való temetkezés, hanem általában minden a régi népeknél divatban volt temetkezési módszer vallási indokokra vezethető vissza. Némely népeknél, jóllehet ezek csekély számúak, a vadállatoknak dobták oda martalékul az emberi hullákat, másoknál a vízbe dobták, hogy a víz jelképe alatt általuk tisztelt istenség azokat megszentelje; majd ismét tölgyfákra akasztották, ebben is oly módját látván a temetkezésnek, mely azt a vallással hozza összeköttetésbe.⁸

A régi görögök és rómaiak ugyanis minden vallási tévelyek mellett, s annak dacára, hogy különösen virágzásuk korszakában, nagyon is merültek az anyagi élvezetekbe, még sem vesztették el az örök életben való hitet s mind a mellett, hogy téves fölfogásuk volt az örök életről s annak örömeiről, mégis e hit játssza a főszerepet a hullaégetésnél.

A régi anyagelvi bölcsészeinek fölfogása a lélekről, mely a költők és bölcselők munkáiból a népre is átment, a fennemlítették mellett volt tulajdonképpeni alapja és oka a hullaégetésnek. Az emberi lelket ugyanis oly, félig anyagi lénynek tekintették, mely annyira össze van nőve a testtel, hogy abból, mint az arany az ércből, csak tűz segítségével válhat ki. A léleknek szerintök, meg kell tisztulnia, meg kell szabadulnia a testtől, mely azt magába zárja és ez csakis a tűz segítségével történhetik. *Heraklitus*, aki azt tanította, hogy minden ami létezik, a tűztől veszi eredetét s tűz által semmisül meg, szükségesnek tartja, hogy az emberi testet is a tűz eméssze el és bontsa föl alkatrészeire.⁹

Az emberi léleknek mintegy át kell szellemülnie a tűzben s úgy költözhetik át csak az égi régiókba. Ezt a fölfogást adja vissza *Ovid* (Trist. I. IV.) „Spiritus, et vacuas prius hic tenuandus in auras ibit, et in tepido deserat ossa rogo.” E szerint a lelket előbb oly anyaggá kell változtatni, mint aminő a levegő s csak akkor, amikor ez megtörtént, hagyja el a hideg máglyát, melynek tüze mielőtt kialudt, megtette a vegyészeti processust s ennek eredménye volt a lélek megtisztulása, átszellemülése.

Hasonló fölfogásról tanúskodik *Quintilián* is, aki az emberi léleknek a testből való elköltözéséről ekképp nyilatkozik: „Valahányszor áttöri az emberi testnek bőrtönét és a halandó test tagjaitól megkönnyebbülve finom tűz által megtisztul, a csillagok közt keresi székhelyét.”¹⁰

Innét van, hogy a villám által sújtottakat el nem égették, mert a villám tüze már megtisztította a lelket s megnyitotta neki az örök boldogság kapuit. Az ily hullákat, ha csak

⁸ Aki ezekre vonatkozólag bővebb tájékozást kíván, olvassa Spondanusnak kitűnő munkáját, mely a régieknél temetkezési szokásaival, a temetkezés alapjául szolgáló eszmékkel foglalkozik. Teljes címe: *Coemeteria sacra Henrici Spondani Appamiarum Galliae Narbonensis Episcopi, Parisiis, 1638.* különösen a 38. s köv. ll.

⁹ Vö. Cicero, *Quaest. Academ. lib. 4.*

¹⁰ *Declam. X.*

valami fontos okból más helyet nem voltak kénytelenek keresni, ugyanazon a helyen temették, amelyen a villám által sújtva találtattak.¹¹

E babonáságra vezetendő vissza azon szokásuk is, hogy rendkívüli esetekben az uralkodó fejedelmeket elégetvén, az istenek közé iktatták, ami „consecratio cum rogo” név alatt ismeretes.¹²

A földön túli élet eszméje annyira vezérelte a régi görög és római népeket a hullaégetésnél, hogy attól még a keresztények üldözésénél sem tudtak megszabadulni, csakhogy ellenkező irányban s más célok lebegtek szemeik előtt, annak a keresztényekkel szemben való alkalmazásánál.

b) A hullaégetésnek a keresztényekkel szemben a keresztények elleni gyűlölet, a föltámadás megakadályozása volt egyik további indoka

Midőn ugyanis látták, hogy a keresztények vallásuk isteni alapítójának példájára, aki maga is a földre temette magát s három napig nyugodott a sírban, nagy gonddal takarítják el hitsorsosaik hulláit, sírjaikat gondozzák, azokhoz imádkozni járnak, erőt, bátorságot merítve hősiés vértanúi halálukból, az üldözés különféle neveit magukra a keresztények holttesteire is kiterjesztették. Amint önmagukról hitték, hogy másképp nem éri el lelkük az örök élet örömeit, hacsak meg nem semmisül a test, épp úgy gondolták, hogy a keresztények sem fognak másképp feltámadhatni, hacsak a sírba nem helyezik el halottjaikat. S épp azért, hogy a keresztényeket, miként mondtuk, pogány fölfogás szerint, a föltámadástól és az örök boldogságtól megfosszák, a hóhér pallosa alatt kiszendvedettek testeit, vagy a vadállatok által hagyott csontmaradványokat elégették, a hamut pedig vízbe hányták, hogy a keresztények sem a temetési végtiszteletet meg ne adhassák nekik, sem pedig föltámadásukban ne reménykedjenek. „És ezt azért tették, mondja Eusebius,¹³ mintha az Istennél nagyobbak lehetnének és a föltámadást tőlük elrabolhatnák; hogy miként ők (ti. a pogányok) mondták, még a föltámadás reménye se maradjon meg nekik ... Lássuk most már, vajon föl fognak-e támadni s vajon velük lesz-e az ő Istenük s képes lesz-e kezeink közül kiszabadítani őket?” Íme hogyan iparkodott a pogány fanatizmus már azon időben ellentétbe helyezkedni a kereszténység szertartásaival és szokásaival. A sok rágalom és hazugság között, melyekkel nevetségessé akarták tenni a kereszténységet, nem utolsó volt az, hogy a keresztények szükségesnek tartják az emberi testnek fönntartását, *hogy ez sírjából föltámadhasson.*

A budapesti hullaégetők alakuló gyűlésén is hangoztatta az egyik szónok, hogy az egyesületnek egyik célja „elejét venni a sírokkal való hivalkodás és fényűzésnek.”¹⁴ A sírokkal való hivalkodás és fényűzés alatt a megholtak iránti kegyeletet kell érteni, mely az élők és holtak között állandó kapcsolatot képez s a holtak fölötti fájdalmat a föltámadás és viszontlátás reményével teszi elviselhetővé.

c) A keresztény sírok eltörlése

A keresztény síroknak eltörlése, a temetőknél elpusztítása volt a régi pogányoknak is egyik célja a keresztények üldözésében, mely különösen hulláik elpusztításában nyilvánult. Tanú reá a híres *Lactantius*, aki többi között ezeket írja *Diocletian* császárról: „Senki sem képes ennek a rettenetes vadnak kegyetlenségét méltóképpen leírni, mely egy helyen állván lesben, mégis az egész világon (ti. a római birodalomban) dühöng vas fogaival s nemcsak

¹¹ Spondanus id. hely. 43. l.

¹² Septimius Severus és Caracalla pénzein olvassuk a „consecratio cum rogo” fölírást.

¹³ Hist. Eccl. V. I.

¹⁴ Egyetértés 1886. évf. 53. sz.

szétszórja az emberi testnek tagjait, hanem a csontokat is összezúzza és dühöng a hamvak ellen is, hogy a temetkezési helynek nyoma sem maradjon; mintha bizony azt óhajtának azok, akik Istent vallják, hogy az ő sírjaikhoz járjanak és nem azt, hogy ők jöjjenek Istenhez. Minő vadság, minő düh, minő esztelenség, az élőkől megtagadni a világosságot, a holtaktól pedig a temetést.”¹⁵ Ha Lactantius napjainkban élt volna és látná mit tesznek, olvasná mit írnak a mi felvilágosultjaink, másképp nem írhatott volna. Hiszen ezek is a keresztény temetéstől akarják megfosztani a holtakat, a temetőktől az élőket és azt a „fényűzés és hivalkodás” ürügye alatt; mintha bizony, különösen a szegény embernek, nem kerülne többre a hullaégetés, mint a temetés!

Sok hasonló példát idézhetnénk az első keresztény századokból, melyekből kitűnik, hogy *a pogányoknak dühe* a keresztények halottjai, a keresztény temetés és keresztény temetők ellen fordult; a többieket azonban hallgatással mellőzvé, egyet mégis csak meg kell említenünk. Ez a *viennai és lyoni egyházaknak levele* az ázsiai egyházakhoz, melyben leírván az üldözések különféle neveit, következőleg ecsetelik a kegyetlen pogányoknak a keresztények elleni dühöngését: „Hanem még így sem nyugodott a szentek teste elleni dühök és kegyetlenségük. Ugyanis a vad és barbár népek föluszítva ama kegyetlen vadállat által, nem egy könnyen voltak megszelídíthetők, hanem gonoszságuk inkább más módját találta még föl a szentek teste elleni dühöngésnek... Azoknak testeit ugyanis, kik a börtönben megfojtva mentek tönkre, kutyáknak dobták oda; gondosan örködvén éjjel-nappal, nehogy valaki közülünk azokat eltemesse.” Ezután élethű színekkel ecseteli a levél a kegyetlenségnek a holtak ellen elkövetett mindenféle neveit s folytatja: „Mások pedig dühöngtek s fogaikat vicsorgatták a holtak ellen, még ennél is keresettebb módon akarván sújtani azokat s ismét mások kigúnyolták és kinevették.”

„A tizenhat vértanúnak teste, miután a gyalázat minden nemével megbecstelenített s hat napon át a szabad ég alatt hevert, végül elégettetett, hamuvá tétetett és a hitetlenek által a Rhone folyamba szórattott, nehogy valami nyomuk maradjon a földön.”¹⁶

Az üldözésnek legnagyobb foka tehát az volt, hogy a halálra kínzott s *meghalt keresztényeknek testeit sem kímélték meg a gyalázattól*, melynek ismét legeslegnagyobb fokául tekintendő az, hogy a hullákat elégették s a vízbe dobták, hogy így nyomuk se maradjon e világon, vagyis ne legyenek keresztény sírok, temetők, miket a keresztények kegyelettel őriztek, mikkel a föltámadásban való hitet ápolták és a viszontlátás reményét élesztették. És ez az újkori hullaégetőknek is végcéljuk. Minálunk még csak a „fényűzést és a sírokkal való hivalkodást” akarják megszüntetni; másutt, mint pl. Olaszországban, már nyíltan bevallják, hogy a temetőket akarják az egyház kezéből kiragadni.

A régieknek hullaégetése ennél fogva *egészen más indokokra vezetendő vissza*, mint a mi reformátoraink hullaégetése. A pogányok nem egészségügyi szempontból égették a hullákat, hiszen a máglyákból fölszálló gőzök inkább fertőztették meg a levegőt, mint a földbe temetett hullákból fejlődő és a szabad levegővel nem is érintkező különféle gázok.

Az *olcsóság* szempontja sem volt döntő a régieknél; hiszen a hullaégetés drágább volt, mint a temetés. Az elégetendő hullát ugyanis nem tették föl egyszerűen a máglyára, hanem drága kenőcsökkel megkenték, finom borokban fűrésztötték, s még azonkívül mindenféle s szintén drága fűszereket tettek a máglyára, hogy a megtisztulás annál könnyebben menjen véghez s hogy a megholt iránti kegyeletüket annál fényesebben kimutassák.

De az idő *rövidsége sem* lehetett irányadó, mert egy hullának égetése rendszeren egy egész napba került s még akkor is csak annyira égett el, hogy a csontok megmaradtak.

¹⁵ De Divin. Instit. lib. V. cap. XI. – Ugyanazon munkának egy másik helyén mondja: „Hinc rogo factio cremabantur corpora jam cremata; lecta ossa et in pulverem comminuta, jactabantur in flumina ac mare.” (Cap. XXI.)

¹⁶ Ruinart, Acta Mart. XV.

Ha tehát napjainkban ismét fölelevenítik a régi pogányok temetkezési szokásait, ezt nem más célból teszik, mint hogy ismét eltávolítsák egyikét ama intézményeknek, melyeket a kereszténység hosszú háromszázados harc után Európában általánosan meghonosított, melyek naggyá nevelték Európa népeit s biztosították számára a műveltség, polgáriasság előnyeit.

A keresztény temetők szálkát képeznek az egyház parancsai szerint élni vonakodók szemében; egyrészt azért, mert a halottak iránti kegyeletet ápolván az élőkben, figyelmeztetik saját halálukra, másrészt pedig azért, mert folytonosan emlékeztetik őket jövőző feltámadásukra, az örök életre vagy az örök kárhozatra.

Nekik pedig nem kell sem az egyik, sem a másik; az egyik nem, mert akkor a keresztény katolikus egyházat nemcsak annak külső szertartásai és szokásaiban kellene elfogadniok, hanem különösen erkölcsstana szerint kellene élniök; a másik pedig annál kevésbé, mert akármennyit is szabadkoznak még sem tagadhatják el, hogy félnek az örök kárhozattól s azért iparkodnak minden oly intézményt eltörölni, mely őket arra képes volna emlékeztetni.

Reájuk illik *Lucanus* hitvallása: „Nihil refert igne comburi, aut supra terram existentem a canibus aut corvis devorari; aut defossum a vermibus.” S nem is csoda; mert aki azon köteléket, mely őt Istenhez fűzi, a vallást, az isteni tiszteletet veté el magától, az a vallással járó szertartásokat sem becsüli meg, hanem iparkodik maga is szabadulni tőlük s másokat is befolyásuk alól fölszabadítani.

d) A régi keresztények magatartása

A keresztény népeknél szokásban lévő temetés, annak megható és szívhez szóló szertartásaiban a vallásnak gyümölcse, mely az embernek, mint az Isten gyermeke és az örök boldogság örökösének méltóságát teremté; eredménye ez a vallásnak, melynek tanítása szerint a halál nemcsak a bűnnek büntetését, hanem az örök életre való átmenetet jelenti.

A kereszténység egészen más fölfogást tanúsít az emberi életről és a testről, a halhatatlan lélek hajlékáról. Amióta az emberi test az Isten fiának megtestesülése által isteni közösségbe vétetett föl, amióta a hívők, az apostol szavai szerint, a szentlélek templomai, testeik Krisztus testének tagjai, melyben egykor a föltámadás által meg fognak dicsőíttetni: a keresztény fölfogás, megvilágítva az örök igazság napja által, nagyobb becsét, méltóságot tulajdonít az emberi testnek, mely az emberi gondolkodás, akarat és cselekvésnek egyik eszközét képezi. Azóta a holtaktól félelem és borzadály kegyeletté változott; a holtak nyugvó helyei kedvesekké lettek a keresztények előtt; a temetőben el van vetve a mag, mely magában hordozza a jövő és dicső föltámadásnak csíráját.¹⁷ Itt nyugosznak a szentek; itt várják föltámadásukat. Azért ellenzi a keresztény érzület a pogány hullaégetést. A földnek, melyből a test vétetett, az egyház mint a jövő föltámadás magvát adja vissza a hullát, hogy ott megérjen s csíráját képezze a dicső feltámadásnak, az örök életnek. Sume terra, quod tuum est, corpus de terra formatum est.

Amióta az Üdvözítő ajkairól elhangzottak e szavak: „Én vagyok a föltámadás és élet”¹⁸ és „aki a Fiúban hisz, örök élete vagyon,”¹⁹ a halál elvesztette félelmetes voltát, nem töröltetett ugyan el, hanem megtöretett a hatalma. A temetők sírjai felől int az örömelet hajnalpírja.

A régi pogányoknak fönmaradt columbáriumai mellett mily megható és vigasztaló a *katakombák* földalatti városa. Az első keresztény századok eme nekropolisaiból mint az égi örömök harmóniái szólnak hozzánk a keresztények sírfeliratai. „Prima, te az Isten dicsőségében élsz és a mi Krisztus Urunk békéjében” vagy más helyen: „Az ártatlan és szeretetre méltó Severianus itt alussza a béke álmát; az ő lelke az Úr világosságába vétetett

¹⁷ 2Kor 15,39–50.

¹⁸ Jn 6,25.

¹⁹ Jn 3,36.

föl.” – „Alexander nem halt meg, hanem a csillagok fölött ragyog. Rövid élet után vétetett föl az égbe.” „Sophronia nyugodjál békében.”²⁰

Majdnem kétezer esztendeje háborítatlanul áll fenn a keresztény temetkezési szokás, megbecsülve, megszentelve, kegyelettel őrizve a testet, a halhatatlan lélek hajlékát. Az egyes családok kegyelettel ápolják sírboltjaikat, a községek áldozatok árán tartják fenn temetőiket, az egyház áldásával kíséri e nyugalomhelyen halottjait; a megváltás jelvényét állítja a temető központjára, hogy a nagy családnak elköltözött tagjai a megváltásnak dicső jele alatt várják föltámadásukat. Ez a keresztény fölfogás. A hullaégetés a pogány világnézeteknek nyilvánulása, a pogány erkölcsöknek kifolyása és azért képezi egyik célját a modern pogányságnak.

²⁰ A katakombai feliratokról I. Rossi, *La Roma Sotteranea crist.* Róma 1864–1887. Az első keresztények temetkezési szokásairól és a katakombai feliratokról bőven értekezik Zádori J. „A római katakombák” című munkájának 38. és köv. lapján.

II. A modern halottégetők a közvéleménnyel szemben

A) Egészségügyi érv

Éppen midőn észrevételeim megírásának gondolatával foglalkoztam, sétálván a Duna partján láttam, hogy a víz valami nagy állati dögöt visz. Önkénytelenül eszembe jutottak budapesti hullaégetőink. Ha ugyanis semmi egyéb céljuk sincsen, mint „egyáltalán arra törekedni, ami a halottak eltakarításánál az emberiség egészségének védelmére szolgál,” miért nem fordítják figyelmüket az ily állati hullákra, melyeket igen sokszor egyszerűen ki szoktak dobni az emberek, s melyek a szabad levegőn feküdvén, nemcsak a rothadási folyamat alatt fejlődő gázok által fertőztetik meg a levegőt, hanem még utálatot is gerjesztenek, semmi sem lévén utálatosabb, mint az állati hulla.

Az emberi hulla, azt megengedjük, addig, míg el nem takarítatik, veszélyes lehet bizonyos körülmények között az emberre nézve; ez azonban a hullaégetés behozatala után sem lesz elkerülhető. A hullák eltemetésére vonatkozó szabályok szerint ugyanis „az eltemetési határidő közönségesen 48 óra,”²¹ s ezt a határidőt a hullaégetők kedvéért megváltoztatni nem fogják, mert sokkal fontosabb okok s magasabb érdekek teszik szükségessé, mint a hullaégetőknek „nemes passiója.” Ha pedig a hulla egyszer a földbe kerül s megtartatnak a sír mélységére, a hullának gondos eltakarítására előírt rendszabályok, akkor nem egyéb mesebeszédnél azon állítás, hogy a temetőben nyugvó hullák megfertőztetik a levegőt.

Az eddig Európa-szerte megejtett vizsgálatok és a mindennapi tapasztalatok bizonyítják, hogy a temetőknek nagyságával, a bennük elhelyezett hulláknak számával nemcsak hogy nem szaporodik a halottak száma, hanem ha a betegségek gyógyítására, a köztisztaságra kellő gond fordítatik, a halálesetek száma mindinkább csökken.

A budapesti hullaégetőknek e tekintetben nem is kell messzire menniök, maradjanak csak Budapesten s könnyen győződhetnek meg állításunk valódiságáról.

Budapest főváros, még a hetvenes évek elején Európának legegészségtelenebb városai közé tartozott; azóta pedig lakossága megkétszerezedett, temetői majdnem kétszer akkorák, mint előbb voltak s mit tapasztalunk? Azt, hogy tekintve a hetvenes évek előtti és az azok elején észlelt tapasztalatokat, a halandóság a temetők számának megfelelő arányban nemcsak hogy nem szaporodott, hanem mint azt minden, a főváros fölvirágzását szíven viselő honfi örömmel tapasztalja, mindinkább s örvendetesen csökkent. S minek tulajdoníthatjuk ezt? A hullaégetőknek bizonyára nem; hiszen azok mindeddig, hála Istennek, nem léteznek; hanem igenis annak, hogy újabb időben a főváros mégis kapott amilyen-amolyan, semminél mindenesetre többet érő vízvezeték s hogy most sokkal nagyobb gond fordítatik a köztisztaságra, mint azelőtt.

Hiába való volna a közegészségi hatóságnak minden iparkodása, ha a köztemetők az egészségre nézve ártalmasak volnának, de hogy nem ártalmasak, mutatja a statisztika, mely szerint temetőink nagyobbodása mellett a halandóság egyre apad.

Köztapasztalás szerint a ragadós betegségek a nagyobb városokban nem is szoktak a temetőkben kiütni, hanem rendszeren ott, ahol szűkek az utcák, udvarok, elhanyagoltak,

²¹ Utasítás a halottkémek részére I. R. 5. §.

túltömöttek a lakások, ott ahol nem fordítanak kellő gondot a köztisztaságra, hol elégtelenek s nem is tiszták a kórházak, hol a fertőtlenítést elhanyagolják.²²

Ami különben a közegészségi szempontot illeti, minthogy a mi hullaégetőink olasz típusok után indulnak, nem lesz érdektelen hallani, egy olasz orvosnak s nagytekintélyű tudósnek a hullaégetésnek a közegészségügyre való vonatkozása felőli nézetét. *Porro Eduárd*, ez a neve a tudósnek, ekképp nyilatkozik a hullaégetésről: „És valóban oly határozottan követeli az egészségügy és a tudomány a hullák égetését, hogy annak el nem fogadása a tudomány, a humanitás és a haladás elleni vétséget képezne?”

„E kérdés nemcsak hogy nincsen eldöntve a hullaégetők előnyére, hanem kitűnő higienisták és kiváló vegyészek egészen alaptalannak mutatják ki, – a hullaégetők higienismusának magyarázatait. Hogy kimutassuk, miszerint a valódi tudomány, s nem az a tudomány, amely alkalmazkodni tud, még eddig legkevésbé sem döntötte el a kérdést a hullaégetés előnyére, elég rámutatnunk, hogy az olaszországi közegészségügyi egyesület nagynevű elnökének a neve nincs a hullaégetők között, annak a neve, aki a tudomány és haladás terén sokat nyomó tekintély s ilyenek el van ismerve az egész tudományos világon.

De mégis engedve, hogy a hullaégetésnek főcélja volna megakadályozni, hogy *a holtak ne ártsanak az élőknek*, minek kezdeni a kísérletek korszakát az emberi hullák égetésével, melyek ha földbe temettetnek, oly mélységben vannak elhelyezve, hogy az élőknek általuk való veszélyeztetése valóságos hipotézissé lesz, azalatt míg eltemetlenül vagy rosszul eltemetve marad ezernyi állati hulla, mely a föld fölött, vagy alig egy kissé eltakarva rothad. Miért nem irányozzák közegészségügyi törekvéseiket arra, hogy nagyobb gond fordítottassék a szemétdödrökre, a köztisztaságra, a pöcegödrökre, bizonyos nemű iparágakra, melyekből sokkal nagyobb s biztosan megállapított veszedelmes, egészségtelen kigőzölgések fejlődnek?

És ha mégis engednők, hogy a mi jól rendezett temetőinkből csakugyan fejlődnének olyan a közegészségre veszedelmes kigőzölgések, (ami soha sem volt megállapítva *Milanóban*, ahol senki sem észlelte, hogy a villsavas gőzök világítottak volna) az ilyen csekélymértvű kigőzölgések semmik sem lennének ama biztos és konstatált fertőzésekhez képest, miket a hajózás, a szemét- és pöcegödrök évenként juttatnak a levegőbe, a vízbe, a házakba.”

Azok között, kik a temetőben dolgoznak, vagy a temetők közelében laknak, soha sem lehetett oly változásokat észlelni egészségökben, melyek a temetőben való tartózkodás kifolyásának volnának tekinthetők s soha sem fordultak elő köztük oly betegségek, melyek fertőzési jelleggel bírtak volna, holott a városok belsejében minden egészségügyi rendszabály dacára, sokszor tapasztalunk rövidebb vagy hosszabb ideig tartó ragályos betegségeket. Nemsokára különben is a közvélemény napirendre fog térni a levegőnek ama vegyszeti és górcsővi vizsgálatait, a temetőknek állítólagos kigőzölgései fölött s majd meglátjuk mennyit érnek a hullaégetőknek ijesztgetései.

S vajon ama hírneves városok lakói, kik még most is tartanak fönn egynéhány temetőt a város falain belül anélkül, hogy a közegészségügy ennek kárát vallotta volna, kevesebbet törődnek a higiéniával?²³

Minden elfogulatlan olvasó igazat fog adni a hírneves olasz orvos tudósnek és ha a mi hullaégetőink csakugyan nem akarnak egyebet, mint a közegészségi ügyet előmozdítani,

²² Azt is mondják, hogy a földbe elásott hullák megrontják a vizet s ez úton terjesztenek különféle betegségeket. Ez ellenvetésre alaposan megfelelt t. kollegánk *Rajner Lajos* az „Uj Magyar Sion” 1875. évfolyamának 902. s köv. lapjain, s mi a mi budapesti hullaégetőink kedvéért, kik oly nagyon szeretnek hivatkozni milánói kollegáikra, csak annyit jegyzünk meg, hogy a milánói nagy temetőben köröskörül az egész vidéken a legjobb víz van; ez pedig nem azt bizonyítja, hogy a hullák megrontják a vizet.

²³ Porro Ede tanár két munkát írt a hullaégetés ellen. Az elsőnek címe: „A proposito di una cremazione pensieri del Prof. Edoardo Porro,” 1883., a másik: „A proposito della cremazione, considerazioni del Prof. Edoardo Porro.” Idézetünket a másodikból vesszük.

akkor sokkal okosabban teszik, ha *közegészségügyi egyletté* alakulnak s figyelmüket a *Porro* orvos által említett helyeknek tisztántartására s azon fertőző anyagoknak ellensúlyozása- s eltávolítására fordítják, melyek belőlük fejlődnek s a levegőt, a vizet csakugyan sokszor megromtják.²⁴

Maguk az olaszországi hullaégetők is bizonyára jobb szolgálatot tesznek vele hazájuknak s talán egész Európának, ha a náluk úgy látszik állandóan meglepedett kolerára fordítják a főfigyelmet és a hullák égetése helyett a betegek ruháit, ágyneműit, egyszóval mindazt égették volna, ami képes a levegőt megfertőztetni s a betegség tovaterjedésének melegágyát képezi.

Amit *Porro* tanár, ki e kérdéssel hosszú ideig foglalkozott s azt külön tanulmányok tárgyává tette, az újkori temetőkről mond, azt még inkább állíthatjuk *a középkorról és annak temetőiről*. Akkor ugyanis a legtöbb városban s majdnem minden faluban *a templom körül volt a temető*. Az élők és holtak közti közösségnek ezen hű képe azonban legkevésbé sem volt ártalmas a közegészségre nézve és amit a középkorban dühöngött ragályos betegségekről olvasunk, az nem annak tulajdonítható, hogy a betegségek ott keletkeztek s fejlődtek volna, hanem azok éppen úgy, mint manap, akkor is importáltak. Hogy a ragályos betegségek akkor talán erősebben pusztítottak mint ma, annak oka az orvosi tudományok kevésbé kifejlődött előhaladásában, az óvórendszabályok elhanyagolásában s meg nem tartásában keresendő.

Föltéve azonban, de meg nem engedve, hogy a halottégetés a rendes körülmények között csakugyan előnyösebb volna a temetésnél, mit csinálnának a hullaégetők ragályos idején a sok hullával? vajon hány kemencére volna szükségük, hogy a nagy városokban elhaltak hulláit képesek legyenek mind elégetni? És az ily tömeges égetések alkalmával fejlődő gőzök, vajon meg nem fertőztetnék a levegőt?

De ha a nagy városokban, rendes egészségügyi viszonyok között, talán el is tudnának valamiképp bánni az elégetendő hullákkal, mit csinálnának ugyan a falukon?

Mindenütt csak nem lehet halottégető kemencéket fölállítani, a hullák átszállítása pedig annyi időbe, költségbe kerül, hogy sem amazt nem győznék a hivatalos közegek, ha az égetés tömegesen történnék, sem emezt a hátramaradt rokonok vagy hozzátartozók, ha szegények volnának.

Mindezekre ugyan azt mondhatják halottégetőink, hogy ez esetek csakis a kötelező hullaégetés mellett adhatnák elő magukat; ámde erre mi, hivatkozván a történelemre, azt válaszoljuk, hogy a fakultatív intézmények csak előkészítői szoktak lenni a kötelezőknek és az előbbieket által ütött részen könnyen szoktak a kötelezők befurakodni. S épp azért, ha a halottégetéssel járó sok veszélyes hátrányt ki akarjuk kerülni, annak elejét csak úgy lehet venni, ha a fakultatív hullaégetés nem engedélyeztetik.

B) Gazdászati érv

Fölhozzák továbbá a gazdászati szempontot is, azt állítván, hogy a hullaégetés olcsóbb a mostani temetésnél s azonkívül sok tért nyerünk azáltal, ha a temetők száma kevesebb, s még azok is kisebbek lesznek a mostani temetőknél.

Hát már ahhoz sem legyen joga az embernek, hogy halála után nyugvóhelyül legalább azt a két négyszög méternyi területet vegye igénybe azon a földön, amelyen született, melyet arca verejtékével, sokszor egész életén át mások javára munkált, melyen izzadott, fáradott, túrt, szenvedett? Hol van az egyesületnek az elnök által hangoztatott „demokratikus

²⁴ E tekintetben valóban elismerésre méltó ama másik, újabban megindult mozgalom, mely a lakások ügyével foglalkozik. Mily nagy hálára kötelezhetnék a halottégetők embertársaikat, ha amazokkal szövetkezve s követve az általunk idézett olasz orvosnak tanácsát, az emberi hullák helyett, az elszámolt fertőző anyagok égetése céljából alakítanának szövetkezetet!

színezete?”²⁵ Eddig a szegény ember legalább azzal vigasztalta magát, hogy neki is van egy kis földje ott künn a temetőben, de most ettől is megfosztják, s csak annyit engednek meg belőle, amennyi megnyomorított testmaradványainak egy urna keretén belül juthat és amennyi juthat magának az urnának a kolumbáriumban, ha ugyan a tartásért járó díjakat megfizetheti, mit ha nem tesz, onnét is kidobják. Szép demokrácia!

Továbbá kérdezhetjük még, micsoda gazdálkodás az, midőn a szegény embernek azonkívül, hogy meglesznek a temetéssel összekötött addigi költségei, még az elégetésért is kellend majd fizetnie?

Igaz ugyan, hogy az alakulásban lévő egyesület a többi között azt is hangsúlyozta, hogy „igazolt vagyontalanság esetén, amennyiben a többi föltételek teljesítvék, a gondnokság nem tagok részére díjtalan elhamvasztást is *határozhat*, sőt ilyen esetekben az átszállítás és vallásos szertartás költségeit is *födözheti*,” hanem hisz ez csupa a gondnokság kegyétől függő „hat” „het” s addig tart, míg a fakultatív hullaégetést nem sikerül majd kötelezővé tenni.

Megtörténhetik egyébként az is, hogy a szegénység bizonyítása, az ingyenes elégetés engedélyezése fölötti tanácskozás annyi időt vesz majd igénybe, hogy „Roma deliberante, Saguntum perit,” vagyis, si licet parva (jobban minima) componere magnis, addig, míg a tanácskozási apparátusnak összes kerekeit megfutja az engedélyadás kérdése, az ingyenes elégetésre szánt s künn lévő, az ingyenes elégetés kegyelmére váró hulla, az egylet által célba vett egészségügy nagyobb dicsőségére, megfertőztetheti a levegőt.

A halottégetők még azt is föl szokták hozni, hogy az állandó és folyton nagyobbodó temetők által *sok termékeny föld vonatik el a gazdaszáttól*. Ezen ellenvetés azonban, különösen minálunk, nem jöhet tekintetbe. Rendesen oly földrészek szoktak temetőkül kihasíttatni, melyek különben sem sok hasznot hajtának s általában nálunk nem az a panasz, hogy kevés a termelésre való talaj, hanem kevés a talaj megdolgozására való munkás kéz. De ha úgy is vesszük az ellenvetést, amint azt teszik, még akkor sincs igazuk a hullaégetőknek; mert eltekintve attól, hogy maga a hullaégető kemence is elfoglal bizonyos tért, nem szabad elfelejtenünk a hullaégető készülékbe fektetett tőkéket sem, melyek bizonyára nagyobb értéket képviselnek, mint az esetleg parlagon heverő föld, mely egyébként is, kivált a falusi temetőkben, soha sem szokott egészen hasznavehetetlenül heverni. És ha hozzávesszük, hogy a *kolumbáriumnak* elhelyezése s fönntartása szintén költségekkel jár, a temetkezést sokkal olcsóbb eltakarítási módnak kell tekintenünk, mint a halottégetést.

A közgazdasági célokat hangoztató hullaégetők azonban megfélekedeznek még egy másik szempontról, mely sokkal fontosabbnak látszik, mint az a néhány, a hullaégetés következtében nyerendő hold föld és ez a *fűtőanyag* haszontalan s fölösleges fogyasztása.

Az élelmes angolok már is kiszámították, hogy a gőzhajózás nagymérvű elterjedése, a gyárak szaporodása mellett idővel elégtelenek lesznek a fűtőanyagok, amiket a föld jelenleg szolgáltat, s máris török rajta a fejüket, hogy mivel lehetne a mostan használt fűtőanyagot helyettesíteni. S íme előállanak a hullaégetők s teljesen haszontalan, mert fölösleges és célszerűtlen célokra akarják pazarolni a fa- és kőszén!

De a hullaégetők nem egy könnyen jönnek zavarba; magából az emberi hullából is akarnak hasznot húzni, hogy így megmutassák, mennyire akarják szolgálni a társadalom érdekeit.

Az általunk ismert *Gorini* tárgyalván a különböző hulla fölhasználási theóriákat, önmaga ekképp nyilatkozik felölük: „Mindezen dolgokat azért mondják el, mert azon téves nézetből indulnak ki, hogy *az emberi hulla a fölhasználható anyagok közé számítható*. De ez annyira ellenkezik az ember nemesebb érzelmeivel, hogy minden ilyen elméletre fölháborodik az ember lelke, fölforr ereiben a vér és határozott s legyőzhetlen fölháborodással utasítja vissza azokat.”

²⁵ Egyetértés id. h.

Ilyen szavak után azt hinné az ember, hogy *Gorini* maga is elítélvén ama hasznossági teóriákat, egyet sem fog közülök elfogadni; hanem bizony nincs úgy, mert tovább így folytatja: „Az újabb javaslatok között, melyek azt célozzák, miképp lehetne hasznot húzni az emberi hullákból és miket a hullaégetők kigondoltak, az egyedüli, amelyet fölháborodás és visszautasítás nélkül meg lehetett volna vizsgálni az, amelyet a genfi *Dujardin* nevű tanár gondolt ki s amelyet gyakorlatilag is mutatott ki használhatónak *Terruzzi* dr. Milánóban, és mely azon elégethető anyagok fölhasználásából áll, amelyek az elégetés alatt válnak ki a hullából s tápot szolgáltatván a tűznek, elősegítik magának a hullának elégetését.”²⁶

E szerint tehát az emberi testnek önönmagát kell elégetnie, hogy a még különben szükséges fűtőanyagért is szolgáljon kárpótlásul. Ez azután, hogy ismét a régi keresztény írónak, *Tertullió* szavaival éljünk, valódi „atrocissima barbaries,” legkegyetlenebb barbárság.

Ezen atrocissima barbariesnek azonban még itt sincs vége. A materialisztikus elmélet alapjából kiinduló s annak szolgálatában álló hullaégetők még így sem elégednek meg az emberi testnek lealacsonyításával, hanem tovább is mennek.

Amitől az ember legjobban irtózik s amin minden tisztességes ember fölháborodik az, hogy az emberi hullát, még az állatok hullája alá süllyesztik s egy rangba helyezik azzal, ami a föld termékenyítő erejét szolgáltatja, fokozza s fönttartja. Az elégetett hullákból nyert csontokat és hamut a szántóföldek trágyázására lehet fordítani s abban fekszik szerintök a hullaégetésnek voltaképpeni gazdasági értéke.

Az előbb idézett *Gorini*, midőn az általa javaslatba hozott „kolumbáriumot” (a bpesti hullaégetők „közös hamvveder-csarnoknak” nevezik) leírta, így folytatja: „Ekkoráig a csontok elzárva heverték (az ossariumban) és semmire sem szolgáltak; az ipar törekedni fog azokat is jövedelmezőkké tenni. A városi (milánói) hatóság maga is nagy hasznot húzhat belőlük, amennyiben könnyen talál olyat, aki följáért neki ezen foszforsavas mészt egy hordócskájáért kétszáz lírát, amiből világos, hogy az egész halmaznak eladásáért, mely körülbelül 1750 tonnát tesz ki, a nem megvetendő 350,000 lírányi összeget kaphatja, amely ha kamatra adatik, minden egyes században évi jövedelmét körülbelül 18,000 lírával fogja szaporítani.

És ha a municipium oly virágzó gazdasági állapotok között volna, hogy nem igen volna utalva jövedelmeinek ily úton való szaporítására, a mészhalmazt ingyen engedheti át a milánói földbirtokosoknak, mindenkinek annyit, amennyire földbirtokára való tekintettel szüksége van, azon kötelezettséggel azonban, hogy azt szántóföldjeik termékenyítésére fogják használni.²⁷

Íme tehát mi a rendeltetése az emberi hullának! Nem hisszük, hogy az embernek, mint a teremtés koronájának méltóságát valaki annyira lealacsonyította volna, mint ezek a hullaégetők, akik azalatt, míg az emberi testet trágyázó anyagnak használják föl, ölebeiket s kedvenc macskáikat fölcicomázva gondosan eltemetik!

És mintha még e barbarismus, az emberi testnek ilyenmű meggyalázása sem volna elegendő, káromlásait még a feltámadás tana ellen is fordítják, mely szerintök nem egyéb, mint az anyagcsere, a megújulás alakjában való visszatérés a földi életbe. *Gorini* fenti gazdasági elméletét, melyben pontosan százalékok szerint kiszámítja mennyi hasznot fognak hajtani a csontmaradványok, ekképp folytatja: „Ily módon sikerülne, hogy ezen csontanyag részben visszatérne, hogy testté váljék az élő milánóiakban, új életet kezdvén meg bennök,

²⁶ La Purif. dei morti 48. l.

²⁷ Id. hely. 217. l.

amely már ősapáikban is élt. Ilyen egyedül a lelkek költözése, amely megállapítható s csakis ilyen a testek föltámadása, amelyet elismer a tudomány.”²⁸

Íme, miképp nyilatkozik a hullaégetők materializmusa az ő teljes meztelenségében. Ilyen nyilatkozatok után, hiába esküdöznek és nyilatkoznak, hogy nem akarják a vallási érzelmeket s tanokat sérteni; mert teljes joggal elmondhatjuk róluk, amit az egykori páter gvardián mondott szerzetestársainak, amidőn újra meg akarták tisztelni a gvardiáni méltósággal, s hitelt adván mentegetődző szavainak meg nem választották: „etiam si jurassem vobis, non debuissetis mihi credere.” Még akkor sem kellett volna hinnetek, ha megesküdtem volna.

Gorini orvos s társainak durva materialisztikus fölfogásán kívül van azonban még egy másik is, mely nem annyira az elégetés után *fönnmaradt csontokat és hamvakat tartja gazdaságilag fölhasználhatóknak*, de az elégetés közben fejlődő, a levegőn át s annak segélyével a földbe kerülő gőzöket mondja felette hasznosaknak a föld termékenyítő erejére nézve, mely örök ifjú erejével a feloszlott hulla elemeiből új alkotmányokat van hivatva alakítani.

Valóban megragadó eszme! Mennyi vigasz a siránkozó rokonok, a zokogó ara részére! Meghalt, de meg nem semmisült. Sőt mily közel fekszik a remény, hogy a gyászoló ara meghalt jegyesének szívét maga a jövő nyáron vérpiros rózsza alakjában keblére tűzheti! Csak egy kis poézis kívántatik hozzá s a dologban semmi nehézség sincs.

A hullaégető gyár toronymagasságú kürtőjén az elégett test anyaga alapelemeire szétbontva visszavezettetett a légbe, honnét eső, hó vagy harmat alakjában mint csapadék leszállt a földre, megtermékenyíti a talajt, s miért ne szívatnék föl éppen egy rózsatő által? s a feloszló szívnek elemei miért ne vezetnének éppen egy feselő bimbó szirmaiba? s e bimbó miért ne jutna a kedves kezéhez? de meg ezen maroknyi hamu s néhány szilárdabb állományú csontrés, mely ellenállt a tűz emésztő erejének, illetve mint váladék hátramaradt az elégülési processusból, mily jól fogja magát kivenni a búsongó delnő pipere asztalán, a lilionaise, rizspor, arcfesték, hajkenőcs s egyéb szépítő szerek között.”²⁹

C) Szépészeti érv

Emlegetnek még „esztetikai elveket”³⁰ is. Erre már csakugyan azt lehet mondani, hogy „dificile est satyram non scribere.” Hát csakugyan szebb, vagy az esztetika szempontjából ajánlatosabb a hullaégetés, mint az eddigi temetés? Nem nagy képzelő erő kell hozzá, hogy még az is, aki soha sem látott hullákat égetni, az esztetika szempontjából is képes legyen a kettő közti különbséget megítélni s bevallani, hogy a hullaégetés és a keresztény temetés között körülbelül olyan különbség létezik, mint az erőszakos és kegyetlen, csöndes és természetes halál között.

A régiek munkáiban nem találjuk az ily hullaégetésnek részletes leírását s különösen a tűz hatásának vázolását, sem a hulla alakjának s az átváltozási processusnak leírását. Azt hisszük azonban, hogy az épp oly kegyetlen látvány lehetett, mint aminőt napjainkban írt le egy szemtanú, aki Milanóban jelen volt egy ily hullaégetésnél.

Leírásából szóról-szóra emeljük ki a következőket: „Alig, hogy kezdte a tűz éreztetni az ő erejét, a hulla mozogni kezdett, mint olyan ember, aki borzasztóan szenved a láng égető ereje alatt; az ajkak éktelen alakot öltve összezsugorodtak és az arc utálatos torzképet mutatott; később a láng működése alatt fölszabadult gázok ropogása és sistergése s végre az elviselhetetlen bűz, utálatossá és lehetetlenné tették megállani a kemence közelében. Rám

²⁸ Id. h. 217. – Legutóbb a francia kamarában hangoztatta e tant Passy képviselő, ki „a halottégetésben a halhatatlanság jelképezését látja,” Freppel, a híres angersi püspökkel szemben, aki kijelentette, hogy a halottégetés ellenkezik azon kegyelettel, mellyel a halottak iránt tartozunk. L. Pesti Hírlap, 1886. ap. 3. 93. sz.

²⁹ Rajner Lajos id. h. 209. k. l.

³⁰ Egyetértés id. h.

mindez oly hatást gyakorolt, hogy azt gondoltam, mindig előttem van ez a rettenetes látvány; több napon át nem voltam képes szabadulni a visszataszító képtől s elborzadtam, valahányszor emlékezetembe idéztem vissza ama rettenetes látványt.”³¹

Szemtanúnak egészen igaza van; mert mi csak egyszerű képben láttuk az általa vázolt kegyetlen jelenetet, s ez is oly hatást tett ránk, mintha csak valamely első rangú festőnek képét néztük volna, ki remek ecsetével vásznon élénkíti meg az emberek kegyetlenségeit.

Avagy abban találják az esztetikai szépséget, midőn miként épp most egy olasz szemtanú után leírtuk, az égető kemencébe vetett hulla, a tűz hatása alatt összezsugorodik, emberi alakjából egészen kivetköztetik s általában kegyetlenebb bánásmódban részesül, mint egy állati hulla, melyet a tisztességes ember legalább eltakar, s ekképp az élettelen állatot is megbecsüli. Teljesen igaza van az általunk előbb idézett *Porro* orvosnak, midőn ezeket mondja: „És én szeretném látni azt az anyát, aki legyőzvéen fájdalmát, s győzedelmeskedvén a kiállott gyötrelmek fölött, kezdi öltöztetni saját gyermekének holt testét, hogy azt szeretetteljesen elhelyezze a ravatalon, aki midőn utolsó csókjaival elhalmozta szeretett gyermekének arcát, szeretném nézni az ily anyát, hogy viselné magát, ha látná, hogyan készülnek gyermeke elégetéséhez. Miképp túrné el ugyan, ha látná, hogyan emelik el profán kezek a ravatalról a gyermeket, miképp piszkítják be közönyös érintéseikkel fehér ruháját, hogyan nyújtogatják, igazgatják, elhelyezgetik az általa szeretett testnek tagjait, hogy azok az elégetés követelményeinek megfeleljenek: hogyan feketíti be a füst a testet, hogyan emészti és borítja el azt a láng, hogyan függnek a kíváncsi szemek a hulla vergődésén, a lángok pattogásán, a zsírolvadás sistergésén, miképp lehet hallani az elégő húsrészek ropogását, a repedező csontok recsegését? Hogyan tűrhetné, hogy egynéhány órai látványosság után, az ő drága kincséből semmi se maradjon, mint egy kevés idomtalan csonthalmaz, keverve más csontmaradványokkal és az együtt elégetett tárgyak s más hullák hamujával. Ne gondolja senki, hogy mindez talán valami nagyítás, mindez amit mondtam, annak valódi elbeszélése, amit látni lehet a hullaégető templomban.”³²

A *Porro* orvos által vázolt hullaégetés tehát semmiképp sem felel meg az „esztetikai” elveknek; a bpesti hullaégetők azonban úgy látszik a *Siemens Frigyes* által föltalált hullaégető kemencékre voltak tekintettel, midőn magát a hullaégetést „esztetikai” szempontból is ajánlották. *Siemens Frigyes* az 1883. évben *Berlinben* tartott egészségügyi kiállítás alkalmával mutatott be egy ilyen hullaégető kemencét és a hullaégetés eszméjét pártoló illusztrált lapok siettek is annak képét olvasóiknak bemutatni.

A hullaégető épület három részből, illetőleg három emeletből áll. Felül van a beszentelő hely, hol a hulla ravatalra tétetvén, a hozzátartozók jelenlétében a vallás szerinti szertartások mennek végbe fölötte; (akkor ti. ha kapnak papot, aki erre vállalkozik.) A szertartás végeztével a ravatal feneke alásüllyed a koporsóval az épület középső részébe, hol az égető kemence van, s mikor az elégetés megtörtént, a rostélyon át lepergett hamvakat a halott

³¹ Se sia lecito abbruciare i morti. Ricerche di Giacomo Scurati, Milano 1885. 27. 1.

³² Templomnak nevezik a milánói hullaégetők az épületet, amelyben hullaégető kemencéik vannak elhelyezve. Élükön Gorini áll s azért Gorini templomának is hívják. A templom maga e feliratot viseli:

„Vermibus erepti, puro consumimur igni

Indocte vetitum mens renovata petit.”

Férgektől menten, felemészti porunkat a tüzláng,

Esztelenül tiltva, mit követel szabad ész.

Hogy mit kell a „renovata mens” alatt érteni, azt Gorini „Sulla purificazione dei morti” című munkájával, de már annak címével is elárulta, midőn a hullaégetést „megtisztulásnak” nevezi és a 220. lapon a keresztény temetőkről állítja, hogy azok „az előítéletek és babonáságnak műhelyei.” Nálunk is hangoztatták, hogy az egyesület „fölvilágosítja a társadalmat.” Köszönjük az ilyen fölvilágosítást.

hozzátartozói az alsó teremben, e célra tartott szolgálk által, csinos (!) edénykébe zárva átveszik.³³

Siemens próbái szerint az egész eljárás egy órát és tizenöt percet vesz igénybe (legalább így állítják) s az elégetés alatt semmi kellemetlen szag nem érezhető (mások ezt tagadják). A hátramaradt hamu nem tesz ki egészen két kilogrammot. Ennyit röviden a Siemens-féle kemencéről.³⁴ Már most hol keresendők a szépészeti szempontok, melyeknek hivatásuk volna bizonyítani, hogy a hullaégetésnek még e neme is megfelel az esztetika elveinek, azt valóban nehéz volna kitalálni. Az talán csak nem szépészeti dolog, hogy a megkoszorúzott koporsó alatt megugrik az égető kemencének födele, mire ez mintegy varázsütésre alábukkan, és a testtel együtt hamuvá változik, melyet azután lapátokkal kaparnak ki, hogy urnákba töltsék?

És e kegyetlen processusnak az érzékekre való visszataszító hatását mesterséges úton teljesen ellensúlyozni nem lehet. A gőzkazán szellentyűjének sípolása, a működő gépek zöreje, a felható füstgomoly, a koporsó lezuhanása, a kemence fedelének lecsapódása, izgatja a kedélyt, fokozza a képzelő erőt; szinte érezzük a kemence aljában nyaldosó lángokat, ezek perzselő hevét, szinte látjuk a belsejében lefolyó pusztítást. Az egész alkotmány mint egy moloch áll a szomorkodók előtt, mely csak arra vár, hogy a kedves halottat égő gyomrába vegye, hogy hamuvá perzselje a kebelt, mely értünk dobogott, a baráti kezét, mely szorításunkat viszonzta, az ajkakat, melyek nevünkön szólítottak, a hajfürtöket, melyek néhány szálát kegyelettel őrizzük, a szemeket, melyekből a hűség sugároz felénk, a gyűrűt, képet, imakönyvet, rózsafüzért, melyeket a haldokló végső akarata szerint koporsójába tettünk.

A tudat, hogy mindez néhány perc alatt, míg a kemencét körülálljuk, *a romboló tűz martaléka lett*, kegyetlen és borzalmas. A maroknyi hamu, melyet a halottégető kemence körül elfoglalt közeg elénk tesz, nem lehet kárpótlásunk.

A pogányság öléből kiemelt keresztény hívő, a haladás vívmányaira büszke nemzedék a hamuveder előtt áhítattal le nem térdepelhet, mert az élet komoly pillanataiban a játék, a tettetés vagy a mesterkéeltség soha sem bizonyult be alkalmas eszköznek a fájdalom enyhítésére.

Ez az emberi méltóság gúnyolódása, arculütése! Tartalom nélküli visszataszító látványosság, mely nemcsak hidegen hagyja a szemlélőt, hanem föllazítja az érdekelt feleket, mely az ember belső világában támadt űrt ki nem tölti, szellemének és szívének ziláltságát

³³ Ezen „csinos” edénykékre vonatkozólag találóak a Bpesti Hirlapnak (1886. évi 58. sz.) megjegyzései. Egyik olvasója a halottégetésre nézve több kérdést intézett a laphoz, melyeknek egyike a következő: Mi történik a hamvakkal? Mire a szerkesztő ekként válaszol: „Valószínű, hogy szép üvegedényekbe fogják rakni, s felülről bekötik hólyagpapirossal, aztán fölteszik a legmagasabb kaszli tetejére. Az oldalára papírszeletet lehet ragasztani, s az nagyon jól veszi ki magát, ha egyes edényekre írva áll: «A nagymama.» «A kis Julcsa.» «A szegény Feri.» «Kajszinbarack.» «Pista bácsi.» «Sárga ringlót» – mert a befőtteket is ott fogják továbbra is tartani.” Ezt a kérdést különben már máskor is szellőztették. Becker híres vegyész, anélkül, hogy ő maga barátja lett volna a hullaégetésnek, vegyi kísérletei alapján arra a meggyőződésre jutott, hogy a hullákat üveggé lehetne változtatni. (*Physica subterranea* Lipcse 1734.) Ezt a vitrificatiót fölkarolta a francia forradalomban Gautier rézöntő s fől is lépett hullaégetési és üvegesítési javaslatával. Mesztelen cinizmusát jellemzik következő szavai: „Polgártársaim! Csak meg akarnák engedni a törvényhozók a hullaégetést, én megtalálnám a módját, hogy mindaz, ami az ember halála után az emberi testből fönmarad, rokonai számára fönntartassék. Egy sereg gyerekek örömet csinálnék vele. Az egyik megkapná a kipárolgás által előidézett vizet; a másik megkapná a hullarészek elégetéséből fönmaradt hamut, s miután a csontok meglehetősen nagymennyiségű üveget szolgáltatnak, lehetne a többi gyermekeknek medaillonokat belőlük készíteni, melyek ezerszer becesebbek, mint az arckép, melyet egy vízesöpp, vagy maga a kigőzölgés is megronthat.” L. Bonneau *La Crémation et ses bienfaits*, Paris 1887. 272. l.

³⁴ Legújában a Nemzeti Hirlap (1886. évf. 9. sz.) hozott egy ily képet. Ő maga azonban ekképp jelzi álláspontját a halottégetőkkel szemben: „Ami minket illet, mi semmi olyan újításnak nem vagyunk barátai, mely a vallásos érzületet népünkben lohasztaná. A hullaégetés pedig tagadhatatlanul ilyen újítás s így semmi jót nem mondhatunk felőle!”

éretteti vele, és tápot nyújt a zaklató öntudatnak, hogy hiába élt. Ily temetkezési szertartás méltó lehet ugyan azok ízléséhez, kiknek élete elhamvadt a felvert szenvedélyek pusztító lágájában, de nem nyújthat megnyugvást azoknak, kik tiltakoznak a hazug ráfogás ellen, hogy a világ reájuk nézve nem egyéb a holt anyag halmazánál, kilátás és cél nélkül, hogy a világegyetemben nem bírnak egyéb rendeltetéssel, mint a többi érzékeink alá eső dolgok. A képzelő erő a sírba helyezett hullának sorsát nem ily színekkel festi, mert kiengesztel ama tudat, hogy az ember természetének megfelelőbb a sírban porladozni, s ahonnan vétetett, a föld méhében elhelyeztetni.

Minél tökéletesebb valamely dolog, minél nagyobbak és számosabbak annak jó tulajdonságai, annál jobban felel meg az esztetika követelményeinek; ellenkezőleg, azon mértékben, amelyben tökéletlenebb és minél kisebbek annak előnyei, annál alacsonyabb fokon áll szépsége.

E szempontból csakis az mondható szépnek, ami a maga nemében tökéletes s aminek szemlélése vagy bizonyos fokú szellemi élvezetet nyújt az embernek, vagy pedig a lelkében támadt vágyat kielégíti. Azonkívül szép csak az lehet, ami egyúttal jó és igaz is, mert a szépség fogalma e kettőtől elválaszthatlan.

Ez általános elveket a hullaégetőkre alkalmazva, könnyen belátja mindenki, hogy eljárásuk homlokegyenest ellenkezik az esztetika elveivel. Maga a temetés ugyan senkinek sem nyújt magában véve élvezetet; amennyiben azonban megnyugtatja az élők kedélyét, ápolja a föltámadásban való hitet és a viszontlátás reményét, oly előnyökkel rendelkezik aminőket a hullaégetés nem képes fölmutatni s miknek hiánya megfosztja azon jogtól, hogy a szépség szempontjából a keresztény temetkezési szertartással párhuzamba hozassék.

Ha még hozzá vesszük, hogy a hullaégetés rendszere az általa tanúul fölhívott történeti igazsággal is ellenkezik, a belőle származó különféle hátrányoknál fogva pedig a jónak fogalmával sem egyeztethető össze: világos, hogy az esztetikának segítségül való hívása nem egyéb kétségbeesett kapkodásnál és a gyengéd érzelműek megtévesztésére kigondolt fogásnál.

Amint láttuk, a halottégetők által fölhozott érvek mind olyanok, melyek inkább ellenők szólnak, mint mellettök. Van azonban még egy igen fontos, a hullaégetők ellen fölhozható szempont.

D) Igazságszolgáltatás

Csodálatos dolog, hogy hullaégetőink, kik annyi mindenféle indokot hoznak föl a hullapyromania mellett, teljesen megfélekednek egy szemponttól, amely pedig nézetünk szerint nem a legutolsó a hullaégetés megengedése vagy eltiltásában. Értjük *az igazságszolgáltatási érdekeket*. Hányszor adja elő magát az eset, hogy valamely büntett nyomozása vagy megállapításában a bíró a már elásott hullának megvizsgálására van utalva? Hányszor fordult már elő, hogy valamely vádlottnak ártatlansága a bíróság előtt úgy derült ki, hogy a kiásott hulla új vizsgálatnak vettetett alá, és e vizsgálat döntő befolyást gyakorolt a per kimenetelére?

Mindenkinek élénk emlékezetében van még a szenzációs tisztaeszlári per, mely a hónapokig földben feküdt gyermekhullának megvizsgálása következtében döntetett el. Mit csináltak volna ugyan ez esetben, ha a hullaégetők kemencéiben a hulla hamuvá égettetett volna? Képesek lettek volna-e az esetleg fönnmaradt csonttöredékekből, vagy a hamuból a hulla nemét, korát, a halál okát megállapítani? Feleljenek erre a hullaégetők!

Előfordultak már olyan esetek is, hogy a mérgezés által okozott halált csak a kiásott hullának megvizsgálása által sikerült konstatálni s előfordulhatnak jövőre is, annak dacára, hogy a halottképek kötelesek a hullákat megvizsgálni.

Nem tesszük föl ugyan s nincs is jogunk akár gonoszságot, akár pedig rossz akaratot föltételezni a halottkémekekről; az azonban könnyen megeshetik rajtok, hogy tévedésből is kiállítják az engedélyt oly halottnak eltemetésére, aki nem természetes halállal múlt ki s utólagosan, csak az elégetés után jut a bíró oly gyanút keltő okok vagy hírek nyomára, melyek okvetlen szükségessé teendik a hullának kiásását és megvizsgálását. És ez annál könnyebben megtörténhetik, mert különösen a kisebb városokban és falukban a legtöbb helyen oly halottkémekek teljesítik e fontos tisztet, kik annyit értenek hozzá, mint a hajdú a harangöntéshez.

Mi lesz majd az igazságszolgáltatásból, ha ily esetben a hullát elégetik? És ha csak egy méregkeverő vagy gyilkos szabadul meg ily módon a büntetéstől, az erkölcsi rendre, a társadalomra nézve ez sokkal nagyobb kár lesz, mint az összes állítólagos előnyök, amik reá a hullaégetésből háromolhatnának.

Az igazságszolgáltatás szempontjából ennél fogva határozottan káros hatást kell tulajdonítanunk a hullaégetésnek és ha egyéb indoktól el is tekintünk, meg vagyunk győződve, hogy a kormány nem fogja az olyan egyletet jóváhagyni, mely lehetővé teszi a gyilkosoknak és méregkeverőknek kiszabadulni az igazságszolgáltatás kezéből. Ne mondja senki, hogy ezek fiktív esetek; a büntettek krónikáiban akárhányat lehet olvasni s a lapok minduntalan hozzák.

III. A modern halottégetők végcélja: A társadalom elkereszténytelenítése, s a keresztény temetőknek eltörlése

a) A halottégetés újabb történelméből vont érv

Mennyire függ össze a hullaégetés a régi pogány világ eszméinek fölkarolása és terjesztésével, s mennyire tűzte ki magának célul a társadalom elkereszténytelenítését, a keresztény temetkezési szertartásoknak s maguknak a temetőknek eltörlését, onnét is kitetszik, hogy a keresztény népek híven ragaszkodtak a kereszténység által általános érvényre emelt temetkezési módhoz egészen a francia forradalomig. Az elpogányosodás e rémszázadában vonatott elő másfél ezredéves sírjából a hullaégetés eszméje. A tűznek, melynek rendeltetése lett volna a halottakat hamuvá égetni, egyúttal hivatása volt fölperzselni a fönmaradt szokásokat, az egyház kezéből kiragadni a temetőket. Az első hulla, amely elégettetett, *Fontaine* képviselőé volt. A fönmaradt hamut gondosan összegyűjtve a nemzetgyűlésnek adták át, mely azt a levéltárba helyeztetni s ott őriztetni parancsolta.

Az elégetésnél tapasztalt embertelen bánásmód azonban magának a radikális konventnek is sok volt, s azért *Pastoret Manó* képviselőnek javaslatára 1796. évben egy bizottság küldetett ki, melynek célja volt a temetéseket törvényes úton szabályozni. Az előadói tiszttel *Daubermesnil* képviselő lett megbízva, aki 1797. évi november 11-én meg is tette jelentését s benyújtá a nemzeti temetésekre vonatkozó javaslatát. A sokat hangoztatott szabadság nevében nem merte javaslatba hozni a kötelező hullaégetést, hanem törvényjavaslatának 5. pontjában kimondatni kívánta, hogy minden francia polgárnak szabadságában áll meghalt rokonainak hulláit az arra kijelölt helyen elégetni vagy eltemetni, hozzátevén, hogy a városok falain belül nem lesz szabad a hullákat sem eltemetni, sem elégetni.³⁵

A javaslat egy bizottsághoz lett utasítva, mely azonban soha sem tudott megegyezni a hullaégetés módjára nézve.³⁶ Badarabbnál badarabb hullaégetési módokat hoztak javaslatba, hanem végre is utolérte őket az újítóknek közös átka, hogy valahányszor, egy századokon keresztül használt s célszerűnek is bizonyult intézményt akarnak eltörölni, sohasem tudnak megegyezni az általuk javasolt újításban. E tárgyalások alatt a nemzeti temetés kérdése még mindig nem volt rendezve, minek az volt a következménye, hogy az „általános szabadság” védszárnyai alatt mindenki föl jogosítva érezte magát hozzátartozóinak hulláit tetszés szerinti módon eltemetni. Így történt, hogy sokan el sem ásták a hullákat, hanem egyszerűen kidobták, úgy hogy Párizs környékén kóbor kutyák a földön heverő emberi hullák húsából táplálkoztak. E szabadságszülte szomorú állapot nagy megbotránkozást szült még a radikálisok köreiben is, s arra indítá *Cambry* polgárt, hogy megbotránkozásának egy „Emlékirat” alakjában adjon kifejezést. Ez emlékiratban sötét színekkel festi a fennálló szomorú állapotokat s a kormánynak a fakultatív hullaégetés behozatalát ajánlja.

A Seine departement tanácsa magáévá tette *Cambry* javaslatait, s 1799. Floréal 14-én a következő határozatot fogadta el: „Tekintettel arra, hogy az ó-korban a legtöbb nép halottjait elégette és hogy e szokás a vallási eszmék befolyása alatt lett eltörölve, vagyis inkább használaton kívül helyezve; továbbá, tekintettel arra, hogy előnyös lesz ama szokásnak újbóli használatba való vétele stb. elhatároztatik: (Itt következik a fakultatív hullaégetés mellett hozott határozat.)

³⁵ Egészen hasonlóan a régi római törvényhez: In urbe nec sepelito, nec urito.

³⁶ Al. Bonneau: La crémation et ses bienfaits, Paris, 1887. 270. l.

Minthogy azonban a nemzeti temetkezés kérdését ez sem rendezte, a kormány fölhívására magának az Institutnak tudós urai is részt vettek a humbug-csinálásban és a kérdés tudományos tanulmányozására 1500 franknyi díjat tűztek ki. Az 1500 frank nem vesztette el a maga hatását. Az általános confusio szaporításában, mely a kereszténység egy régi intézményének kiküszöböléséből keletkezett, negyven tudós vett részt.

Nehéz volt oly temetkezési módot kigondolni, melyből, miként a tudós társaság akarta, ki legyen zárva a vallási elem s mégis olyan legyen, hogy az emberi test méltóságának, a szertartás komoly voltának megfeleljen. A kitűzött tiszteletdíjat ketten nyerték el *Mulot* és *Arnaury Duval*; javaslataikból azonban semmi sem lett, mert *Napoleon*, mint sok más, úgy a nemzeti temetésekkel üzött visszaéléseknek is véget vetett.³⁷ Azóta sok viszontagságon ment keresztül Franciaország. De a hullaégetők a legújabb időkig nem tudtak ott boldogulni, mígnem a múlt évben ki nem eszközölték, hogy a fakultatív hullaégetés meg lett engedve. A franciák különben nem igen élnek e szabadsággal.

Időközben azonban a francia forradalom ezen vívmányát Berlinben elevenítették föl. A kezdeményezés dicsősége (?) itt *Grimm Jakobot* illeti. Az 1848–9-ki mozgalmas idők a francia forradalomnak ezen örökségét is átvették. Nevezett író egy külön tanulmányt írt a hullák elégetéséről s azt a berlini akadémiában fölolvasta.³⁸ A németek ez ünnepezt írója különösen a régi népek temetkezési szokásaiban, tanaiban keres támpontokat s érveket a hullaégetés mellett; sokszor azonban valóságos erőszakot követ el a régi klasszikusok egyes helyein, midőn azokból álláspontját védelmezi. Meg kell egyébként jegyeznünk, hogy az általa fölhasznált régi adatok legnagyobb részét az általunk, értekezésünk egy másik helyén idézett *Spondanusból* veszi.

Németországban e munka adta meg újabban a lökést a hullaégetés kérdésének. Grimm után *Molleschott*, hírhedt materialista „*Der Kreislauf des Lebens*” című munkájában lépett ki a küzdőterre a halotti pyromania mellett. Utána indult egész serege a hullaégetőknek, de különösen a szabadkőműves páholyok karolták föl az eszmét s ma nincs már páholy Németországban, mely azt programjába föl nem vette volna. Legtovább vitte azonban Olaszország, hol különösen *Coletti és Castiglioni* tanárok kezdeményezése folytán odáig jutott a dolog, hogy, miként észrevételeink fonalán láttuk, már külön hullaégető „templomaik” vannak, s magatartásukkal magának a római szentszéknek kárhóztató határozatát provokálták.

Magyarországban egészen a legújabb időkig nem igen lehetett hallani a halottégetésről. A hetvenes évek közepén *Dr. Elischer Gyula* adott ki egy röpiratot³⁹, azóta azonban szunnyadt az eszme, míg azt a múlt évben ismét föl nem elevenítették, s rendes alapszabályokkal bíró egyesület alakjában annak gyakorlati keresztül vitelét meg nem kísérelték.

³⁷ Az előbb említett Daubermesnil eszméi gyakorlati alkalmazásának tekinthetjük a párizsi préfetnek 1800-ban kiadott eme végzését: Dupré-Geneste polgártársnő, Lachèze Ferenc Péter polgártárs és a köztársaság velencei ügyvivője neijének kérelme folytán, melyben fölhatalmazást kér arra, hogy nyolc éves fiának aki a VIII. évi germinal 20-án meghalt, hulláját elégethesse a departement préfetje: „Tekintettel arra, hogy az emberi hullának adandó végtisztesség vallási ténykedés, amely fölött a hatóság a szabadgondolkodás elvének megsértése nélkül nem intézkedhetik, határozza:

1. Dupré-Geneste polgártársnő felhatalmaztatik, hogy elhalt fiának hulláját elégethesse.
2. A temetkezési szertartásnak Párizs falain kívül, elzárt és tágas téren, hatósági közeg és a temetési felügyelőnek jelenlétében kell végbemennie.
3. Dupré-Geneste polgártársnő az első kerület mairjének köteles átadni a hatósági közeg bizonyítványát, amelyben az bizonyítja, hogy a hulla elégettetett és a hamu összegyűjtetett.

Jelen rendelet az első kerület mairjének kiadandó s általa Dupré-Geneste polgártársnőnek kézbesítendő. Paris Floréal 1-én a köztársaság VIII. évében Frochot, préfet.”

³⁸ L. J. Grimm, *Kleinere Schriften*, Berlin 2-ik köt. 211. k. l.

³⁹ A röpirat címe: *A halottak (így) elégetéséről*, Budapest. A röpirat címébe becsúszott fatális hiba végzetessé vált magára a röpiratra nézve, mert „hallottjai” minden eredmény nélkül elhangzottak.

A halottégetésnek ezen újabbkori történelmén vörös vonalként végig húzódik a katolikus egyház elleni gyűlölet. Már maga azon körülmény, hogy a modern halottégetésnek bölcsője a francia forradalom idejében ringott, eléggé bizonyítja, hogy mint annak sok egyéb intézménye, úgy ez is az egyház ellen volt irányozva. Hozzájárulnak azonban az akkori halottégetők vezéreinek nyílt vallomásai s általában egyházellenes magatartásuk. S más országokban is hasonló emberek hordozták és hordozzák a halottégetés zászlaját.

Ezek előre bocsátása után térjünk át a modern halottégetőkre és azok viselt dolgaira.

b) A mozgalom megindítója a szabadkőművesség

Szíves olvasóink már eddig is láthatták, hogy észrevételeink közben többször volt alkalmunk rámutatni Olaszországra s különösen a milánói hullaégetőkre.

Őszintén megvalljuk, az inventio dicsősége nem a miénk; budapesti hullaégetőink figyelmeztettek reá azért, hogy az alakuló gyűlésen különösen megemlékeztek az olaszokról, „akiknél”, mint mondják „Milánó⁴⁰-ban s hat más nagyobb városban a *halotthamvasztó egyesületek a politikai hatóságoktól elismerve, a közvéleménytől mindinkább pártolva működnek.*”

Ez a beismerés segítségünkre lesz a hullaégetők végcéljainak kimutatásában, azon elv szerint, hogy *noscitur ex sociis, qui non noscitur ex se.* A még csak alakulófélben levő hullaégetőinknek érdekében van hangoztatni, hogy „a vallási elvek nem olyanok, hogy az egyesület céljaival összeegyeztethetők nem volnának;” amazok, miként már láttuk s még látni fogjuk, már bátrabbak, s nyíltan kimondják mit akarnak.

A halottégetési mozgalomnak megindítója a szabadkőművesség; születéshelye a páholy, szóvivői a szabadkőművesek. Azt hiszem ezzel már eleget mondtunk. És amint sok egyéb, magában véve sokszor ártatlan intézményt csak azért karol föl e szövetkezet, hogy azt az egyház ellen fölhasználja, úgy tesz a halottégetéssel is, melyet különben nincs szándékunk az ártatlan intézmények közé sorozni.

A polgári házasságot azért karolta föl, hogy az egyház befolyása alól kiragadja a családot; a közös iskolát, hogy azt az oktatás teréről kiszorítsa; a halottégetést, hogy a keresztény temetési szertartásokat, s velők magokat a temetőket is megfossza vallási jellegöktől, az egyházat temetőitől.

A budapesti hullaégetők által figyelmeztetve, olasz társaiknál iparkodtunk némi tájékozást szerezni az általuk vallott elvekről, s azt láttuk, hogy az olaszok nagyon is kompromittálják budapesti kollégáikat. Már az is jellemző, hogy az ottani hullaégetők fejei, mind szabadkőművesek.

A „*Rivista della Massoneria Italiana*” leírván a testvéreknek egy 1872. május 28. tartott ülését, arról a többi között a következőket is mondja: „Óhajtjuk, hogy a *temetők tisztán világi jellegűek legyenek*, minden a hit és szertartásokra való tekintet nélkül, és a testvérek szabadságára bízunk, a hely és temetés módjának meghatározása ... s előmozdítani a hatóságoknál a hullaégetést.”⁴¹

Mintha csak ezt a programot olvasták volna a mi hullaégetőink, mert majdnem ugyanazon szavakkal jelzik egyesületök egyik célját, mely „a városoknál és községeknél a községi halotthamvasztási intézmény behozatalát sürgeti.”

⁴⁰ Milánót annyira aláaknázták már a különféle gonosz irányú egyesületek, hogy már a liberális lapok is fölajdulnak a mindinkább terjedő romlottság következményei fölött. Így midőn legújabbban a statisztikai hivatal közölte, hogy az utolsó félév alatt 104 öngyilkossági eset fordult elő Milánóban, a komoly nevelés szükségességét hangsúlyozták a helyett, hogy a vallásos nevelés behozatalát sürgetnék. *L. L'unita Cattolica*, 1886. júl. 10. 160. sz.

⁴¹ *L. Se sia lecito stb.* 194. l.

Egy másik lapban pedig egy franciaországi testvér ekképp dicsekszik: „A mi intézményünk nyugodtan folytatja Olaszországban az ő működését. A „La Ragione” című páholy Milánóban (íme ezek azok a milánói kollégák) megragadta az iniciatívát a halottégetési kísérletekkel. *Pini* testvér és tudor vezetése alatt ment végbe egy ily szertartás nagyszámú közönség jelenlétében. A kísérlet sikerült s utána a páholy sok követőre talált.”⁴²

A szabadkőművesség egyetemes közlönye leírván az 1877. júniusban Milánóban tartott általános szabadkőműves gyűlést, amelyben összesen 120 olasz páholy volt képviselve s melyben a főszerepet az elébb említett „*La Ragione*” c. páholy vitte, a halottégetésre nézve mondja: „A milánói «*La Ragione*» c. páholynak indítványa, hogy a szabadkőművesség védszárnyai alá vegye a hullák égetését, a legkedvezőbben fogadtatott és helyeseltetett.”

Ugyanezen lapnak ugyanazon levelezője leírván *Mossida János* testvérnek temetését, melyen a milánói testvérek legnagyobb része megjelent s hullájának elégetéséről szólván, az általa szépnek talált szertartástól egészen el van ragadtatva. „Mélyen megindító szertartás volt” így kiált föl a testvér, „mely ismét egy esettel szentelte meg ezt az új haladást, melyért a dicsőségnek javarésze Olaszországban a szabadkőművességet illeti.” És ugyanazon lapnak egy másik helyén *Tarabiano* testvér előszámlálván a milánói főpáholynak érdemeit s miként mondani szokták „emberbaráti és közhasznú működését,” a többi között főérdemül betudja, hogy „ez alapította a hullaégető egyesületet.”⁴³

A szabadkőműveseknek ezen önbeismerési nyilatkozatai eléggé bizonyítják, hogy a hullaégetési mozgalom a páholyból indult ki, onnét kezdte meg körútját Európában; ez az őrtorony, melyből figyelemmel kísérik annak fázisait, sikereit éppúgy, mint kudarcait.

Láttuk, hogy a francia testvérek örömmel értesülnek olasz szövetségeseiknek törekvéseiről és a szabadkőművesség évkönyveiben, mint különösen dicséretre méltó dolgot jegyzik föl, hogy ők voltak, akik a halottégetést Olaszországban kezdeményezték. És ez az összeköttetés most is fennáll.

A mi hullaégetőink ugyan csak annyit vallanak be, hogy az egyeslet „hasonló belföldi egyesületekkel összeköttetésbe lép,” de hozzáteszi, hogy „a nemzetközi halotthamvasztási kongresszusokon magát képviselteti.”⁴⁴ Minthogy pedig a nemzetközi halotthamvasztási kongresszusokat a szabadkőművesség szervezi, bármennyire is fognának tiltakozni a magyarországi hullaégetők, mégis kénytelenek vagyunk róluk is elmondani, hogy szabadkőművesek által rendezett kongresszusokra akarnak jární, vagy lehet, hogy egyesek már is jártak, aki pedig ilyenekre eljár, az bizonyára legalább is rokonszenvez a szabadkőművesekkel. Már pedig minekünk, mindabból, amit a humanizmus cége alatt a szabadkőművesek árulnak, semmi sem kell, mert tudjuk, hogy mindez közvetlenül vagy közvetve a kereszténység ellen van irányozva.⁴⁵

Ezekre vonatkozólag még több tanúbizonyságot is idézhetnénk a szabadkőművesek jelentéseiből; mindezeket azonban mellőzzük, mert van egy gondos és körültekintő vizsgálat után hozott határozatunk, mely szintén a szabadkőművességet mondja a hullaégetés terjesztőjének. Ez pedig a római szentszéknek határozata.

Tudjuk ugyanis, hogy a szentszék mielőtt valamely ügyben határozatot hozna, előbb alapos és kimerítő tanulmányozást szokott előrebocsátani; s most is ily módon döntött a hullaégetés kérdésében s annak kezdeményezőit, szerzőit, terjesztőit a páholyokban találta.

⁴² Crimiaux Adriánnak jelentése a „*Monde Maçonnique*” című lapban 1876. XVIII. köt. 161. l. idézve e munkában: *Studio del Massonismo, il suo Dio, il suo culto, i suoi costumi*, Roma, Alessandro Befani.

⁴³ Id. hely. 195. l.

⁴⁴ Egyetértés id. h.

⁴⁵ A budapesti hullaégető egyesületnek titkára és az alakuló gyűlésnek egyik szónoka maga is szabadkőműves és pedig páholyzónok.

Az illetékes római kongregáció 1886. évi május hó 16-án k. határozatában egyenesen kimondja, hogy a szabadkőmívesek nagyban törekeshnek a hullaégetést ismét meghonosítani. Ezzel a határozattal azonban alább bővebben kell foglalkoznunk.⁴⁶

c) A halottégetők vallomásai

Ha tehát semmi egyebet sem tudnánk a hullaégetőkről, mint azt, hogy szabadkőmívesek, már az is elegendő megokolását képezné amaz állításunknak, hogy a hullaégetőknek célja: *a régi pogány szellemnek fölélesztése, a keresztény temetési szertartásoknak lassanként használaton kívüli helyezése, a keresztény temetőknek eltörlése, mert mindezek természetes folyományai a szabadkőművesség által vallott elveknek.*

Vannak azonban még egyéb bizonyítékaink is, melyekből szintúgy világosan kitűnik, hogy a hullaégetők célja általában keresztény- s különösen katolikusellenes. Ugyanazon *Tarabiono* az általunk már előbb idézett lapban⁴⁷ leírván a hullaégetés által reá gyakorolt benyomást, ekképp dicsekszik: „Mi virágokat szórtunk megholt testvéreink symbolikus hamuvedreire, akiket nem érintettek a profán világ gyűlölségei és vakbuzgóságai, és akik megmutatván nekünk, hogy határozottan megvetik az előítéleteket s ellenségei minden értéköket vesztett dogmákra alapított vallásnak ... mi velük egy új vallásban egyesülünk.”

A halottégetőknek 1882. évi Modenában tartott kongresszusát ezen szavakkal zárta be *Pini*: „Az egyesületeknek lassú, de most már egymással szoros összeköttetésben lévő alakulása; ama nyugodt és kitartó apostolkodás, melyet a máglyának száz és száz harciosa gyakorol, végigmenvén az egész világon, meg kell győznie a kormányokat arról, hogy megérkezett a pillanat, amelyben meg kell ragadniok és oldaniok a kérdést, úgy szervezván a hullaégetést, hogy az valóban üdvös legyen a közegészségügyre nézve s alapjául szolgálhasson a sírok új polgári vallásának.⁴⁸” S ugyanezen emberek mielőtt megkapták a kormánytól az engedélyt a fakultatív halottégetésre, azt híresztelték, hogy tiszteletben fogják tartani a vallásos meggyőződést, az egyház szertartásait, hogy általában „a vallási elvek nem olyanok, hogy az egylet céljaival összeegyeztethetők nem volnának.”

Némelyek közülök egész értekezésekben fontolgatják, mily haszon háramlik a szabadkőművességre a hullaégetésből s mily káros hatású lesz az, az egyház befolyására. *Castelazzo Lajos*⁴⁹ olasz parlamenti képviselő *Hugo Victor* és *Mamiani Terentius* haláláról írván és a mellett fontolgatván, mennyit vesztett újabban a papság és az egyház Olaszországban, szabadkőművesi kárörömmel mondja: „A polgári házasság elveszi tőlük a családot. A laikus oktatás rövid idő múlva el fogja tőlük venni a jövő nemzedéket. A polgári temetések és a máglyák elragadják majd utolsó megbosszulójukat, a halált. A haladás mihamarább meg fogja semmisíteni.⁵⁰”

De ezekkel a fenyegetődzésekkel sem érik be, hanem egyenesen azzal kérkednek, hogy a katolikus. egyháznak van oka ellenséges álláspontot elfoglalni a hullaégetőkkel szemben. Erejüket természetesen túl-, a katolikus egyházét pedig kevésre becsülik. „A katolikusoknak alapos okuk van ellene szegülni a hullaégetésnek, kiált föl *Ghisleri* hullaégető testvér,⁵¹ a hulláknak ezen a tűz általi megtisztulása alapjaiban ingathatná meg a katolikus uralmat, mely éppen azon félelmen alapszik, mellyel a halált vette körül. A halál megszűnnék félelmetes lenni és a félelem és borzalom, melyeket a koporsók idéznek elő, azon hathatós és

⁴⁶ Franciaországban is vannak a páholyoknak hullaégető fiókegyesületeik. Egy ilyennek élén áll a híres hullaégető testvér Koechlin-Schwarz. Lásd: Dechamps Les Sociétés secrètes. III. köt. 413. l.

⁴⁷ La Chaîne d'Union 1878. márc. sz.

⁴⁸ L. Se sia lecito stb. című munkát 207. l.

⁴⁹ Castelazzo-t az olaszországi Nagy Oriens legújabbban főtitkárává választotta.

⁵⁰ L. Fascio 1885. május, 150. sz.

⁵¹ Alman, del Lib. Murat. 1881. idézve Scurotinál, 217. l.

fantasztikus eszközöknek egyike, miket a katolikus szónoklat föl szokott használni, hogy megalázza a híveket.”

„A «memento mori» az ő hatalmuknak kulcsa. Fosszátok meg a halált ettől a borzadálytól és utálatosságától, tisztítsátok meg, miként *Gorini* mondja, tegyétek mintegy kedvessé az élők előtt, és a papok is meg lesznek sülvé. Az «emlékezzetek meg, hogy meg kell halnotok» elveszti régi hatását.”

A halottégetők már előre látják, miként fognak eltűnni a keresztény temetők s velők minden, ami a lélek halhatatlanságára, a túlvilági jövő életre emlékeztet. „A temetők el fognak tűnni” kiált föl *Mariotti*, a halottégetők költője, és az általunk már ismert *Gorini* még többet jósol, amennyiben szerinte a hullaégetés behozatala által „lehetetlenné lesz téve ama számtalan százados szemfényvesztés, mely az eltemetett hullák láthatatlanságában bírta alapját.”⁵²

Már előbb is adtunk kifejezést abbéli meggyőződésünknek, hogy az úgynevezett egészségügyi célok csak szemfényvesztések a hullaégetők programjaiban. S ezt nemcsak mi mondjuk, hanem ők maguk ismerik be, még pedig hivatalos kiadványaikban. Az 1882. modenai hullaégető kongresszus jegyzőkönyveiben a többi között ezeket is olvassuk: „A mi munkánk nem szorítkozik csak a halottak égetésére, hanem égeti és megsemmisíti a babonaságot is”⁵³, és még előbb: „A hullaégetés újjászületése a szabadság és türelem legfőbb elvei iránti hódolatot jelenti, amelyek a polgárosodott népek valódi és egyedüli vallását képezik.”⁵⁴

Még eddig sehol sem mondtunk, hogy a mi, *budapesti hullaégetőink* is vallják ezen elveket; hanem fölötte gyanús azon körülmény, hogy éppen az olaszországi és in specie a milánói hullaégetőkre hivatkoznak, akik nyíltan bevallják, hogy *egyesületük célja a katolikus egyház ellen irányul*. Már pedig ezekre hivatkozni, mint akiket „a közvélemény mindinkább pártol,” mindenesetre nagyon is gyanús jelenség. Különösen, ha még hozzávesszük, hogy az alakuló gyűlés egyik szónoka maga is beismeri, hogy a „különböző helyeken részint már megalakult, részint alakulóba vett egyletek alapszabályainak elveit tartotta szem előtt a bizottság a tárgyalásra ajánlott alapszabály-javaslat készítésében.”

Ezen alapszabály-tervezet, mely magyar mintára nem készülhetett, mert nálunk még nincs halottégető egylet, legalább amennyiben a lapokból ismerjük, teljesen megegyez a *modenai kongresszus* által elfogadott elvekkel, azon kongresszus elveivel, amelyen a fönnebbi idézett nevezetes szavak is mondtak.

A kongresszus egy általános egyletbe egyesítvén az olaszországi hullaégető egyleteket, az általuk követendő célt ekképp vonalozza körül:

- a) pártolni és terjeszteni a hullaégetés elvét,
- b) támogatni a reformot; a kormány és közhatóságoknál a fakultatív hullaégetés ellen támasztott akadályok elsímítását sürgetni stb.
- c) összeköttetésben lenni a nemzetközi bizottsággal stb.

Ugyanazon célt tűzte ki maga elé a budapesti egyesület is.

Az Egyetértésben kivonatilag közölt alapszabályok szerint az egyesület célja: „a halottak fakultatív elhamvasztásának eszméjét a törvény által megengedett eszközökkel terjeszteni;” tovább: „a városoknál és községeknél a községi hamvasztási intézmény behozatalát sürgetni;” – vagy „a nemzetközi halotthamvasztási kongresszusokon magát képviselteti” stb.

Az ekként közlött kivonatokból látható, micsoda fán termett a mi hullaégetőink egyesülete. Ideáljuk az olaszországi hullaégetők egyesülete, amit nemcsak azáltal árultak el, hogy azokra hivatkoztak, hanem alapszabályaikban kifejezést nyert cél és eszközök ugyanazonossága által is. Ily körülmények között hiábavaló egyik-másik korifeusuknak

⁵² Id. h. 220.

⁵³ Atti del I. Congr. dei cremat. in Modena 1882.

⁵⁴ Uo. 42. l.

tiltakozása, a szabadkőmívesi elnevezés ellen;⁵⁵ ha nem is mind szabadkőmívesek, *az általuk pártolt eszme, a megvalósítandó végcél bizonyára az.*

⁵⁵ Magyar Állam 1886. júl. 22.

IV. Az egyház álláspontja

A) A protestánsok és a hullaégetők

A halottégetők által hirdetett tanok, a társadalom keresztény fölfogásaival és szokásaival ellenkező nézeteik, a keresztény szertartások eltörlésére célzó törekvéseik, már előbb fölkeltek a keresztény népek figyelmét. A türelem végső határáig járni szokott katolikus egyház nem is volt az első, mely ítéletével sújtotta a halottégetőket. A *protestáns Dániában* már 1881-ben akartak halottégető egyesületet alakítani. Az ottani kultuszminiszter azonban szükségesnek tartotta előbb az ország protestáns főpásztorait megkérdezni miként vélekednek a hullaégetésről.

A kultuszminiszter közölvén válaszát a belügyminiszterrel, ez utóbbi következőleg válaszolt a hullaégetőknek: „A kultuszminiszter mondja, hogy megkérdezvén az ország püspökeit (protestáns superintendenseket ért) az engedély megadása ellen kellett nyilatkozni, a papság ellenkezése és a botrány miatt, melyet a hullaégetés behozatala előidézhetne a nemzetben.” S ugyanez alkalommal az ország egyik protestáns püspöke, *Monrad*, a hullaégetés ellen beszélt. És *Holm* képviselő ugyancsak a dán országgyűlésen 1883. január 31-én kijelentette, hogy „az engedély megadása ellen kell nyilatkozni, mert azt tudja, hogy az csakis egy lépés a hullaégetést kötelező törvény hozatalához.”⁵⁶

A *protestánsok* azonban nemcsak itt, hanem magában Németországban is nyilatkoztak a halottégetés ellen. A porosz egyház legfőbb tanácsa 1885-ben rendeletet adott ki, melyben megtiltja a protestáns papoknak az elégetésre szánt hullák beszentelését. E rendelet által különösen azon protestáns papok sújtattak, akik Schwarz superintendens hullájának elégetésénél jelentek meg, s azt szertartásaik szerint beszentelték. Az egész németországi liberális sajtó nekiment a porosz protestáns egyházi főtanácsnak s azt türelmetlenebbnek mondotta a katolikus egyháznál.⁵⁷ A németországi protestantizmus metropolisában, *Berlinben* sem erősítették meg eddig a hullaégetők alapszabályait.

B) A katolikus egyház és a hullaégetők

A katolikus egyház meglehetősen sokáig s türelmesen nézte a halottégetők garázdálkodásait; nem ugyan azért, mintha elejétől fogva el nem ítélte volna a régi pogány szokásnak fölélesztését, hanem mivel általában, minden ilyen ügyet érett megfontolás tárgyává szokott tenni s csakis azután nyilatkozni.

Ha azonban tekintetbe vesszük az egyház tanítását az emberi test méltóságáról, a keresztény népeknek a halottégetés ellen nyilvánuló közérzetét, az egyes országok püspöki karának és papságának, tehát a tanító egyház tekintélyes részének a halottégetéssel szemben elfoglalt ellenkező álláspontját: egy percig sem kételkedhetünk az iránt, hogy azon esetben, ha az egyház döntő szavának nyilvánítása fog kéretni, ez másképp, mint a halottégetés ellen, nem fog hangzani. S ámbár mindeddig sem a kánoni törvénytárban, sem pedig az egyházi törvények újabb gyűjteményeiben semmiféle pozitív intézkedést sem találunk a hullaégetők ellen, mivel mindeddig nem is volt reá szükség, mindazon által még sem vagyunk minden előzetes eset nélkül.

Már *VIII. Bonifác* pápa (1294–1303) fölemelte apostoli szavát, s föllépett tekintélyével az emberi hulláknak meggyalázói ellen. Midőn ugyanis tudomására jutott, hogy egyes

⁵⁶ Se sia lecito stb. 203. l.

⁵⁷ L. Osservatore Romano, 1885. ápr. 22. 92. sz.

helyeken szokásban van, hogy különösen a híres férfiak hulláit szétdarabolják, s azután a csontokat elválasztván a hústól, mint kegyeletök jelét rokonaik s barátaiknak küldik el, 1300-ban kiadta a „Detestandae feritatis abusum” kezdetű híres dekretálisát.⁵⁸ A pápa e szokást, mint a dekretálisnak kezdete is mutatja „Detestandae feritatis abusum”-nak nevezi, vagyis utálatos vadság által behozott visszaélésnek. Azután elmondja, hogy kötelességének tartotta ellene föllépni, mint oly visszaélés ellen, mely az emberi testeket szétmarcangolja, a híveket borzadással tölti el és megbotránkoztatja.” A hullákkal űzött bánásmódot „istentelennek és kegyetlennek” mondja s végül kiközösítéssel sújtja azokat, akik így bánnak felebarátjuk testével és a halálos ágyat kivéve, a római szentszéknek tartja föl a kiközösítés alóli föloldozást.

De ezzel sem elégszik meg, hanem kijelenti, hogy még az is, akinek testével „ily embertelen módon bántak el,” az egyházi temetéstől megfosztassék.

VIII. Bonifác pápának dekretálisa nem szól ugyan a halottégetőkről, de minthogy a halottégetők is a természeti törvény ellenére kegyetlenül bánnak el a hullákkal, e szempontból látunk vonatkozást Bonifácius pápának dekretálisa és a halottégetők üzelmei között. Ezért tartottuk szükségesnek e dekretálisra reflektálni. De másodszor azért is, mivel látható belőle, mily figyelemmel viseltetik az egyház az emberi test méltósága iránt s mily szigorú fenyítéssel sújtotta annak meggyalázóit.⁵⁹

a) A katolikus egyház határozata

Az újabb üzelmek azonban el nem kerülhették az egyház főpásztorainak s magának az apostoli szentszéknek figyelmét, mely a hullaégetésre vonatkozólag legújabbban a következő határozatot adta ki:

Róma, 1886. május 16-án.

Számos főpásztor és buzgó hívő tapasztalván, hogy kéteshírű emberek, vagy a szabadkőművességhez tartozók, napjainkban minden erővel azon fáradoznak, hogy a halottégetés pogány szokása újra életbeléptetessék, és hogy e célból külön társulatokat is alakítsanak; továbbá attól tartván, nehogy ezeknek csalfaságai és fondorlatai által a hívők tévútra vezetessenek és bennök a főnnálló keresztény és az egyház ünnepélyes szertartásai által szentesített temetkezési szokás iránt való becsülés és tisztelet gyengíttessék; hogy a hívőknek mihez tartás végett valamely biztos szabályuk legyen, melynek segítségével, az említett csalfaságoktól őrizkedjenek; a római általános és legfőbb hivatal gyülekezetéhez megoldás végett a következő kérdéseket intézték;

1. Szabad-e belépni oly társulatokba, melyek célul tűzték ki magoknak az emberi hullák elégetésének szokását előmozdítani?

2. Szabad-e olyképp rendelkezni, hogy akár a saját, akár mások holtteste elégettessék?

A főmagasságú és főtisztelendő bíboros atyák, a hit dolgaiban fővizsgálók a főnnérített kételyekre, komoly és érett megfontolás után és meghallgatván a tanácsosok javaslatait,

⁵⁸ Extravag. comm. lib. III. de sepult. cap. 1.

⁵⁹ Az emberi testek méltóságát, az azokkal egyes orvosok által a boncolásnál tartott visszaélések ellen védelmezte még XIV. Benedek pápa is, magának és helynökének tartván föl a tudományos boncolásra való engedély megadását. L. Bened. XIV. Instit. LXIV. nr. 10. Az olasz halottégetők ráfogták XIV. Benedek pápára, hogy VIII. Bonifácnak egy a hullaégetés ellen kiadott rendeletét visszavonta. E nyilatkozatokat a magyar lapok is közölvén, indítatva éreztem magamat az Egyetértés múlt évi okt. 3-án kelt számában egy helyreigazítást közölni, amelyben kiemeltem, hogy VIII. Bonifác semmiféle rendeletet sem adott ki a hullaégetők ellen s következőleg XIV. Benedek nem is vont vissza semmit. Az olasz halottégetők bizonyosan a hullaboncolási rendeletre gondoltak, de tévedésük aligha volt jóhiszemű. L. Egyetértés 1886. okt. 3. és Religio 1886. II. 236. l.

válaszoltak. Az elsőre: tagadólag, és amennyiben szó van a szabadkőmíves páholyok fiókegyleteiről, az ezekre szabott büntetés alá esnek. A másodikra: tagadólag.

S midőn erről jelentést tettek *XIII. Leó pápa* ő Szentségének, ő Szentsége a főmagasságú atyák határozatait jóváhagyta és megerősítette, és azoknak a megyés püspökökkel való közlését elrendelte olyképpen, hogy ezek *a keresztény hívőket a hullaégetés megvetésre méltó szokására nézve kellően oktassák, és hogy a reájuk bízott nyáját ettől minden erővel elriasszák.*

Mancini József, a róm. sz. és főegyetemes vizsgáló kongregációnak jegyzője.⁶⁰

b) A határozat fontossága

Mínthogy a római szentszéknek ezen határozatát némely lapok úgy magyarázták, mintha az csak valami semleges, se hideg, se meleg határozat volna, semmiféle komoly hátlappal sem bírna, s inkább csak az elméletre szorítkoznék, semmi vonatkozással sem bírván a gyakorlati életre, szükségesnek tartjuk azt egy kis magyarázattal ellátni.

Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy az nem Mancininak határozata, mint azt egy budapesti lap írta, hanem a katolikus egyház legtekintélyesebb kongregációjának dekrétuma. A kongregáció, mely e határozatot kiadta, a legelső a római gyülekezetek között, s teljes címe: *Sacra Congregatio Romanae et Universalis Inquisitionis seu Sancti officii*. Alapítója *III. Pál pápa* (1534–1543), de a máig is főnálló szervezetét *V. Sixtus* pápától (1585–1590) nyerte ennek *Immensa* kezdetű bullája által. E kongregáció a legfelsőbb fórum a hit dolgaiban, a hittel szoros viszonyban álló ügyekben, s épp azért annak élén maga a pápa áll, s nincs neki bíbornok praefectusa, mint a többi római kongregációnak.

A kongregáció folytonos összeköttetésben áll a pápával, és határozatait vagy közvetlenül a pápa elnöklete alatt tartott ülésekben hozza (ami a dívó hivatalos stílus szerint „coram Sanctissimo” szavakkal fejeztetik ki); vagy pedig „in plano”, vagyis nem a pápa jelenlétében, hanem mégis folytonos érintkezésben a pápával. E kongregációnak semmiféle határozatot sem szabad kiadnia a pápának tudta és jóváhagyása nélkül, s épp azért, amidőn nem a pápa elnöklete alatt határoz, annak valamelyik tagja vagy hivatalnok köteles a pápának hű és kimerítő jelentést tenni, melynek alapján a pápa a határozat sorsa fölött dönt, s azt vagy jóváhagyja, vagy pedig, ami különben ritkán szokott történni, jóváhagyását megvonja.⁶¹

⁶⁰ Latin szövege a következő:

Non pauci Sacrorum Antistites cordatique Christifideles animadvertentes, ab hominibus veī dubiae fidei, veī massonicae sectae addictis magno nisu hodie contendī, ut ethnicorum usus de hominum cadaveribus comburendis instauretur, atque in hunc finem speciales etiam societates ab iisdem institui, veriti, ne eorum artibus et cavillationibus fidelium mentes capiantur, ut sensim in eis imminuatur existimatio et reverentia erga christianam constantem et solemnibus ritibus Ecclesiae consecratam consuetudinem fidelium corpora humani: ut aliqua certa norma iisdem fidelibus praesto sit, qua sibi a memoratis insidiis caveant; a Suprema S. Rom. et Univ. Inquisitionis Congregatione declarari postularunt:

1. An licitum sit nomen dare Societatibus quibus propositum est promovere usum comburendi hominum cadavera?

2. An licitum sit mandare, ut sua aliorumve cadavera comburantur?

Eminentissimi ac Reverendissimi Patres Cardinales in rebus fidei Generales Inquisitores supra scriptis dubiis serio ac mature perpensis praehabitoque DD. Consultorum Voto respondendum censuerunt: Ad 1. m. Negative, et si agatur de Societatibus massonicae sectae filiabus, incurri poenas contra hanc latas. Ad 2. m. Negative. Factaque de his Sanctissimo Domino Nostro Leoni Papae XIII. relatione, Sanctitas Sua resolutiones Eminentissimorum Patrum adprobavit, et cum locorum Ordinariis communicandas mandavit, ut opportune instruendos curent Christifideles circa detestabilem abusum humana corpora cremandi, atque ab eo gregem sibi concredendum totis viribus deterreant.

Ios. Mancini S. Rom. et Univ. Inq. Notarius.

⁶¹ L. Bangen, Die römische Curie stb. Münster, 1857. 91. s köv. 1.

A kongregációnak határozatai vagy általános érdekűek, vagy pedig speciális, egyes esetekre vonatkozó érdekekkel bírnak. Az általános érdekű, a pápa által jóváhagyott határozatok, minden katolikus keresztény hívőt köteleznek; a speciális érdekűek csakis hasonló ügyekben szolgálnak szabályul, s csakis azokat kötelezik, kiknek ügyében hozattak.

Ezek előrebocsátása után s visszatérve tárgyunkhoz, nem lesz nehéz akár a határozatnak tárgyát, akár pedig alakját tekintve meghatározni, hogy maga a határozat általános jellegű, mivel a tárgy, mely annak anyagát képezi, az egész katolikus egyházat érdekli; de alakját tekintve szintén egyetemes jellegű határozatnak kell azt tartanunk, mivel látjuk, hogy a pápa az egész világ főpásztorával parancsolja a dekrétumot közzétenni s nekik meghagyni, hogy a hívőket kellőképpen kitanítsák.

A hullaégetők ellen kibocsátott dekrétum tehát az összes katolikusokat kötelezi; e dekrétumban szól hozzájuk az egyház és aki katolikus hívő létére azt el nem fogadja, ahhoz nem alkalmazkodik, ő reá alkalmazhatók a szentírás szavai: „Ha pedig az anyaszentegyházra sem hallgat, legyen neked mint a pogány és a vámos.”⁶² Nagyon téved tehát egyik budapesti napilap, midőn azt mondja, hogyha a római szentszék a régi hagyomány szempontjából nem is helyesli a hamvasztást „de nem is haragszik érte”; annál nagyobb a tévedés (?) minthogy még büntetésekkel is sújtatnak a társulat tagjai, azon esetre, ha a társulat fiókegylete valamely páholynak.

Az egyház, miként e dekrétumban olvassuk, azt akarta, hogy a hívőknek valamely biztos szabályuk legyen, melyhez magukat tarthassák és ha a biztos szabályt megadja, azt is követeli, hogy a hívők azt valóban kövessék.

c) Gyakorlati esetek

Minthogy a dekrétumban foglalt két főkérdésen kívül még több gyakorlati eset is fordulhat elő az életben, jónak tartjuk ez alkalommal ezek némelyikére is utalni.

Előfordulhat olyan eset, hogy valaki gyónás közben arról vádolja magát, hogy ő halottégető társulat tagja; kérdés *szabad-e őt föloldani?* Mindenekelőtt azt kell kutatni, vajon az illető tudta-e, hogy a halottégető társulatba a katolikusoknak nem szabad belépniök. Ha nem tudta, és megígéri, hogy a társulattól kilép, akkor első ízben a föloldozásban részesítendő. Ha pedig, mindezeket tudta, s mindazonáltal bennmaradna az együletben s nem is akarna kilépni, akkor mint olyan, aki szándékosan nem akarja magát az egyház parancsainak alávetni s ennél fogva nincs is kellőképpen disponálva a penitenciatartás szentségének föl vételére, nem is részesíthető a föloldozásban.

Másik eset az, ha az illető oly együletbe lép, amelyről tudva van, hogy az a szabadkőművesek fiókja. Minthogy a hullaégetők ellen kiadott decretumban ezekre vonatkozólag az mondatik, hogy a szabadkőművesek ellen hozott büntetések alá esnek s minthogy a szabadkőművesek az *Apostolicae Sedis moderationi* kezdetű bulla szerint, *tényleg ki vannak közösítve az egyházból* és csakis akkor részesíthetők a föloldozásban, ha miként a püspököknek pro foro interno adatni szokott fakultásokban mondatik: „postquam tamen a respectiva secta omnino se seperaverint eamque abjuraverint” vagyis ha előbb a társulattól kiléptek: világos, hogy a szabadkőműves páholyság hullaégetési fiókegyleteinek tagjai szintén ki vannak közösítve, és csakis akkor oldozhatók föl a kiközösítéssel járó büntetés alól, ha a társulattól tényleg kiléptek.

Ha e szerint a társulat tagja tudta, hogy a hullaégetési egyület, melybe ő lépett, szabadkőműves egyület és ha a szabadkőművesek ellen az egyház által hozott büntetésekről tudomása volt: akkor, mint tényleg kiközösített tagja az egyháznak, csakis azon esetben oldozható föl bűnei alól, ha kellő elégtétel mellett a társulattól kilép. S minthogy továbbá az

⁶² Mt 18,17.

eset a fönnehlített bulla szerint, a római pápának van fönntartva, a római pápa pedig a püspököknek szokta megadni a fölloldozási hatalmat s utóbbiak azt az általuk kijelölendő gyóntatókkal is közölhetik: a gyóntató atyának ez utóbbi esetben a püspökhöz kellene folyamodnia, hogy neki a fölloldozási hatalmat megadja.

A különbség tehát a két eset között az, hogy ha a hullaégetési társulat nem fiókja valamely szabadkőmíves páholynak, akkor ha megígéri, hogy abból kilép és az egyház iránt engedelmességet tanúsít, fölloldozható; ha pedig az egylet szabadkőmíves páholy fiókja, akkor annak tagjai épp úgy, mint a szabadkőmívesek, az egyházból ki vannak közösítve s minden a szabadkőmívesség ellen hozott büntetés őket is sújtja, amiért csakis az előszámlált föltételek mellett oldozhatók föl, kivéve a halálos ágyat, amikor tudvalevőleg minden reservatio, fönntartás megszűnik.

Ezekből látható, hogy a pápai dekrétumnak messzeterjedő hordereje van s hogy az nem csupa elméleti határozat. Aki *katolikusnak* vallja magát és akar az egyház kegyzsereiben részesülni, az saját lelki életének veszélyeztetése nélkül, *nem lehet tagja a hullaégetési egyesületnek*.

Egyik további kérdés: *szabad-e a hullaégető egyesületek tagjainak hulláit beszentelni?* Tekintettel arra, hogy a hullaégető társulatokba belépni nem szabad, tekintettel továbbá arra, hogy nem szabad akképp rendelkezni, hogy akár a saját, akár pedig mások hullája elégettessék: a kongregáció dekrétumának természetes folyamányaként következik, hogy a hullaégető egyesületek tagjainak hulláit akkor sem szabad beszentelni, ha azok nem is volnának fiókegyletei a szabadkőmívességnek.

A halottégető egyesületek olyasvalamit akarnak és mozdítanak elő, amit az egyház eltiltott, s ekképp egyenes ellentétbe lépven az egyházzal, nem is számíthatnak arra, hogy az egyház őket is azon végtisztességben részesítse, melyben a parancsai szerint élő híveket részesíti.

Az egyházi temetési ünnepély ugyanis az egyház szeretetközösségének folytatása az ő híveivel; tiszteletjog, melyre csak azok számíthatnak, kik az egyházzal egységben éltek, vagy ezen közösségre éltekben, vagy éltek utolsó óráiban, magukat érdemetlenekké nem tették.⁶³ Már pedig azok, akik tudva azt, hogy a hullaégetési társulatba való belépés az egyház által tiltatik, életökben megvetették az egyházat, ezáltal lemondtak arról a jogról, hogy hulláik egyházi szertartás mellett temetessenek.

Amint tehát nem igaz, hogy „a papok, mint eddig is, ezután is teljes vallásos szertartásban fogják részesíteni az elhamvasztandókat,” mert ha eddig egyesek meg is tették Olaszországban,⁶⁴ úgy ezentúl bizonyára el fogják a püspökök tiltani, amint már eddig is, a kongregációnak határozata óta, megtiltották a milánói és turini érsekek.

Azoknak hulláit tehát, akik tagjai az egyesületnek, vagy azok hulláit, akik végrendeletileg intézkednek, hogy holtuk után elégettessenek, a katolikus lelkész be nem szentelheti.

De nemcsak ezeket, hanem véleményünk szerint azon hullákat sem szabad beszentelni, mikről az illetők éltekben semmiféle intézkedést sem tettek ugyan, de miket akár a rokonok adnak át elégetés végett a halottégető egyesületnek, akár pedig maga az egyesület szerzi meg bármi módon, hogy elégesse. Mert föltéve, hogy az illető, addig míg élt, tiltakozott volna is testének elégetése ellen s így az egyházzal ellentétbe nem jött: mindazonáltal, ha elégetendő

⁶³ Szeredy, Egyházzog, harm. kiad. II. köt. 1460. 1.

⁶⁴ Annál kevésbé fogják ezt tehetni, mert Olaszországban a kongregációnak határozata után a szabadkőmívesség még kihívóbb magaviseletet tanúsít az egyházzal szemben. Az általunk már ismert „La Ragione” c. milánói páholy a következő nyilatkozatot adta ki: „Látván a római inkvizíciónak határozatát, mellyel a hullaégetés megtiltatik és elítéltetik s nagyon megtisztelőnek tartván a szavadkőmívességre nézve, hogy a pápa neki tulajdonítja a műveltség és közegészségügy ezen művét: fölhívja az összes olaszországi páholyokat, hogy alakítsanak hullaégetési szövetkezeteket és állítsanak hullaégető templomokat, ily módon emelvén szabadkőmívési törvénné a hullaégetést.” L’Unita Cattolica, 1886. 168. sz. Nem igaz különben, hogy csak most tették volna szabadkőmívési törvénné; megvolt az már, miként láttuk, előbb is.

hullája, az egyház szolgálja által, annak dacára, hogy tudott a következő elégetésről, beszenteltetnék: e beszentelés által az egyház elismerné a hullaégetést és azt mintegy approbálná; azt pedig a kongregációnak fenti határozata után nem teheti.

Az igaz, hogy ez esetben a megholtan jogtalanság követtetik el azáltal, hogy tőle az egyházi temetés megvonatik, oly körülmény miatt, melyre ő okot nem szolgáltatott. Ámde ennek a jogtalanságnak nem az egyház lesz az okozója, hanem azok, akik a ferde helyzetet előidézték, s ezáltal voltak okai annak, hogy a hulla egyházi temetésben nem részesült.

Ezenkívül van még egy másik ok is, mely miatt az egyház az ily hullákat meg nem szentelheti. *Az egyház ugyanis a beszentelés után a hullát oltalma alá veszi.* A pap ajkairól elhangzott „Requiescant in pace,” nemcsak a lélekre vonatkozik, hanem a testre is, mely az egyház által megszentelt földbe helyeztetik el, hogy a profanációtól megőriztessék s várja jövődőlőtámadását. Már pedig az elégetés maga sem egyéb, mint a hullának profanációja, mely az elégetés által szétromboltatván, többé nem is bízható az egyház őrizetére.

Innét van, hogy az egyház mindig szent helyeknek tartotta a temetőket; őrködött az azokban elhelyezett hullák fölött s azoknak meggyalázóira súlyos büntetéseket mért. Amit némely helyeken még ma is tesznek egyes szerzetesrendek, hogy a családok hulláit átveszik s gondosan őrzik kriptáikban; ugyanazt teszi az egész katolikus egyház megholt híveinek testeivel, de nem tehetné az elégetett hullákkal.

Az eddig kifejtett elvekben megtaláljuk a választ azon további kérdésre is: vajon szabad-e oly temetéseket kísérni, amelyeknél a halottat el akarják égetni?

Azt hisszük, hogy a kath. keresztény hívő ezen kérdésre nézve csakhamar tisztába jön lelkiismeretével. Látván ugyanis azt, hogy a legfőbb egyházi tekintély a halottégető egyesületek fölött kimondotta kárhóztató ítéletét, könnyen belátja, hogy a hívőknek azt egész terjedelmében és minden következményeiben respektálniok, magukat ahhoz tartaniok kell; már pedig nem alkalmazkodnának hozzá azon esetben, ha oly temetéseket, melyekről az egyház tilalma távol tartja a papot, megjelenének s az ott történeteket személyes jelenlétükkel szentesíteni látszanának.

Az egyháznak fönti határozata után a halottégetés többé nem közönyös dolog, nem pusztá világi, hanem az egyházi és szent dolgokkal szorosán összefüggő ügy. És amint ezekben nem szabad közlekednünk a hitetlenekkel és a tévelygőkkel, úgy a halottégetés dolgában nem szabad semmiféle közösségben lennünk a halottégetőkkel sem: mivel törekvéseiknek fő- és végcélját éppen a halottégetéssel összekötött temetések képezik; amiért is, az egyház tanában gyökerező nézetünk szerint *a halottégetők temetéseit kísérnünk nem szabad.* Nem lehet erre ellenvetésképpen fölhozni, hogy a katolikus jog és erkölcsstan tanítása, továbbá a dívó gyakorlat szerint szabad a katolikusnak a nemkatolikusok temetésein megjeleni.

Mert eltekintve attól, hogy az is csak akkor szabad, si absit scandalum et fidei periculum, ha a megjelenés közbotrányt nem okoz és az illetőnek hitét nem veszélyezteti, amit oly országokban, mint nálunk a jog föl nem tételez, eltekintve mondjuk ezen szemponttól, van még egy más s igen lényeges körülmény is, amely az esetet egészen megváltoztatja.

A nemkatolikusok ugyanis temetéseiknél semmi olyant nem tesznek, amit az egyház egyenesen megtiltott volna; a halottégetők pedig nyíltan és egyenesen az egyház tilalma ellen cselekesznek, midőn a hullákat égetik.

Zárszó

Az itt előszámlált esetek, azt hisszük, mi nálunk csakis az elmélet terére fognak szorítkozni; mert a halottégető egyesületre sem az országnak, sem pedig a fővárosnak szüksége nincsen, s így remélhetőleg nem is fogják alapszabályait jóváhagyni. Az általa konsziderált egészségügyi célok úgy sem érhetők el az egylet által, a kár pedig, melyet erkölcsileg okozhat, kiszámíthatlan nagyságú. A kormány jól fontolja meg, vajon az államnak érdekében fekszik-e tekintélyével szentesíteni oly egyesületet, melyet alattvalói legnagyobb részének vallása tilt, egyházuk feje elítél. A *bécsi kormány* már akkor, mielőtt a Szentszék nyilatkozott volna, megtagadta az „*Urna*” név alatt létesített halottégető egyesület alapszabályainak jóváhagyását. Általában a hullaégetést mindaddig csak oly államokban engedték meg, ahol az egyház és állam közti viszony meglazult vagy nyílt ellenségeskedésbe ment át.

Hogy a hullaégetők az intézkedéseknek jelenleg még csak fakultatív behozatalát sürgetik,⁶⁵ az csak számításból történik, s akik őszinték, maguk sem tagadják, hogy ez az első lépés a kötelező hullaégetés behozatalához.

Az általunk már ismert *Gorini* a fakultatív hullaégetésben a kötelező hullaégetés kezdetét látja. „Mert a kolumbáriumnak, – mondja *Gorini* – az a haszna lehet, hogy hirdesse, miszerint szükséges, hogy a hullaégetés az emberiség szokásává lett annyira, hogy nagyon kevesen legyenek és azok is csak a javíthatatlan elmaradottak, akik többre becsülik a temetést a hullaégetésnél. És ezt is csak addig, míg a törvény kötelezővé nem teszi a hullaégetést.

Amit addig tehetünk az, hogy mindenkinek meg kell hagyni a szabadságot, hogy saját hullája fölött rendelkezék s választhasson tetszése szerint az elégetés és temetés között. És semmi kétség benne, hogy előbb-utóbb, Olaszország kezdeményezése után, Európa minden művelt népének meg kell adni ugyanazt a szabadságot.

Mindezek után néhány esztendeig csekély lesz a hullaégetések száma,⁶⁶ mert az előítéletek sokáig fognak az ész ellen küzdeni ... hanem e század vége felé oly helyzetben leszünk, hogy alkalmas lesz az idő a fönnérintett törvény meghozatalára, amely kötelezőleg fogja előírni a hullaégetést.”⁶⁷

Az ember egyik életeleme a költészet, mert az megaranyozza életét. A költők így indokolják létjogukat, az idealisták pedig azért védelmökbe fogadják őket.

Ti istentelenek! kik Isten fogalmát ki akarjátok irtani az ember lelkéből, kik a vallást a gondolkodó agyvelő puszta szüleményének mondjátok, szabjatok határt szentségtörő érzelmeiteknek, legyetek könyörületesek a társadalom iránt, ne fosszátok meg az embert hitétől és ennek vigaszától, mert megsemmisítitek költészetét. Hallgassatok *Diderot*-ra, ki gyakran emlegette öreg atyjának e szavait: „Fiam, jó vánkos az ész, de sokkal jobban nyugszik a fej a vallás vánkosán.” Hiszen hit nélkül az élet szörnyű próza, mely nem kelt érdeket, hanem untat, nem nyújt örömet, hanem elviselhetlen teher gyanánt nehezedik az emberre, ki kétségbeesésében föllázad sorsa ellen, ha az örökkévalóság iránt táplált vágya, melyet keblében hord, üres és céltalan.

Az ember az anyaghoz bilincselve be nem éri a puszta ösztön kielégítésével, mert van benne valami, ami őt az állattól megkülönbözteti és föléje helyezi, mi érzelmeinek

⁶⁵ Egyébként nem is maradnak a sürgetés mellett, hanem sokszor valóban tolakodók egyes családokkal szemben, úgy hogy valóságos veszekedéseket visznek végbe s majdnem erőszakkal ragadják el a családoktól a hullákat. Hát mit tennének még, ha kötelező volna a hullaégetés! L. Magyar Állam. 1886. 232. sz.

⁶⁶ A statisztikai kimutatások szerint kilenc év alatt összesen 444 halottat égettek el az olasz hullaégetők. Minthogy azonban újabban a püspökök az ily hullák beszentelését eltiltották, bizonyára apadni fog jövőben az elégetések száma.

⁶⁷ Se sia lecito stb. 213. l.

fenségesebb tárgyakat jelöl ki, számára más világgört biztosít. Az ő élete nem lehet közös a többi szerves lények sorsával, melyek a nagy természetben lefolyó átalakulásnak egyszerű tényezői. Élete nemesebb eredetére és végcéljára nézve.

Erre vonatkozólag kételyek csak oly időben támadhatnak, midőn a társadalmi rend ellene a szenvedélyek rontó játékában babérkoszorúra tesznek szert, és talán korunkban is, melyre méltán alkalmazhatók *Tocqueville* szavai: „A hitetlenség annyira divatos, hogy azt még az ostobák is színlelik.”

„Tekints magadra – mondja *Eötvös* – és szíved nyugtalan dobogása, a vágy, mely kebledet feszíti, a remény, mely jövődre int, lelked és minden, mi benned gondol, szól, él, elmélkedik egy szóval fölzajog: ember te halhatatlan vagy; Isten nem teremthetett hazugságot lelkedben.”

A halhatatlanság tudata vigasztalá a halálra ítélt *Sokrates*t, adott lendületet *Horác* dalainak, teremtette Cicero bölcsészeti ingadozásaiban a legszebb helyeket, ápolta mindig a felebaráti könyörület és szeretet erényét, tartotta egyensúlyban a forrongó társadalmat, csendesítette mindig a háborgó proletárok tömegét.

Merényletet követ el az emberiség legszentebb érdeke ellen az, ki a halhatatlanság tudatát megingatni, az ember végrendelkezésének eszméjét elhomályosítani akarja.

A halhatatlanság eszméjének ápolására szebb, magasabb és alkalmasabb eszközt emberi ész ki nem gondolhatott annál, mit az egyház temetkezési szertartásainak összegében fölkarolt. Méltán mondhatta *Napoleon* az ő korabeli nemzeti temetésekről: „Méltóságteljes szertartásokat csinálni, azt csak az egyház érti.”

Ne adjatok hozzá semmit sem, mert eltorzítjátok azok eredeti jellegét; ne vegyetek el belőlük semmit sem, mert megcsonkítjátok a legcélszerűbb alkotást, melyre az örök életben hívők jogot tartanak.

A vallás, az emberiség, a szeretet, a kegyelet, a jobb érzés nevében kiáltunk fel: hogy a századokon át kifejtett és az egyház által szentesített temetkezési szertartásokat hagyjátok meg érintetlenül és változatlanul.

A kereszténység vívmánya, hogy a vallás vigasztalásaiban részesülő a kétségbeesés és önmeghasonlás martalékává nem lesz, mert feléje int az örök élet, és ő lelki szemeivel betekinthez az örök világba, hová az anyag nyomasztó terhétől megszabadulva léphet, hol kárpótlást nyerend az átélt szenvedésekért, elégtételt a méltatlanságokért. A viszontlátás öröme megnyugtató mosolyt csal a haldoklónak fagyos ajkaira, átszellemült arcán pihen a végső veszély pillanatában beállott lelki egyensúly kinyomata. Szeretteinek körében a csüggedésnek nincsen létjoga, mert a távozó nem süllyedhet a nirvána képzeleti világába; a nagy útra kelő e vállponton kitarja ölelő karjait és szíve végső dobbanása visszhangot lel övéiben, kik megértik őt.

A kéz nem viszonzozza többé a szorítást, a szeretetet rebegő ajkak elnémulnak, a hűséget visszatükröző szemek lecsukódnak, az élet mécsének végső lobbanása után beáll a földi tragédia epilógja.

Az ittmaradottak szíve elborul, a veszteség érzete lesújtja a legerősebbet is, a fájdalom üli diadalát.

Az egyház a szorongatottak segélyére jön; halotti szertartásaival enyhíti ezek kínjait, feleleveníti erejüket, emeli bennök a szeretet kötelmeinek tudatát, vágyat ébreszt a kegyelet adójának lerovására. A pap imája, a harangok mélabús zúgása, a misztériumokat hirdető szertartások, a halotti menet, melynek élén a kereszt fénye felragyog, a szív húrjait rezgetető „Miserere”, a sír besztertelése, érvényre juttatja az ember egész valóját átható nemesebb érzelmeket, megacélozza az élők és holtak közti köteléket, védelmet biztosít az emlékek szentségének.

Ki merné e nemes összhangzatot zavarni?

E szempontból is megilleti a vád a hullaégetés védőit és rendszerét. Ennek követői csselfogással élnek, midőn a tévútra vezetett kor ízlésének hízelegve, a templomok helyébe gyárat, a tornyok helyébe füstölgő kéményeket állítanak s fennen hirdetik a rideg jelszót: „Legszebb ima a munka.” Csak ily korba illik a merénylet a porladozó tetemek nyughelye ellen; csak ily korban akadhatunk oly tapsoló tömegre, mely őseinek hagyományait lábbal taposva, temetkezési helyül elfogadja Siemens kemencéjét! Ez az anyagelvűség prózája, az ember állati részének apológiája!

A százados intézményeket egy varázsütésre eltörölni, a népérettel összeforrt eszméket habár erőszakkal is, rögtön kiirtani nem lehet. Gyökeres átalakulásoknál az előkészületi, átmeneti időpontok nélkülözhetlenek. A halottégetés követői ezt igen jól tudván, iparkodnak valamiképp áthidalni sivár elméletöket amaz eszményi magaslattal, melyre az egyház a temetkezés és a halottak emlékének tiszteletben tartását emelte. A pap személyében felismerték az alkalmas eszközt, kit éppen azért kezdetben megtűrnék a kemencénél, mely a hullát magában foglalja. Hisz a hívők könnyebben téríthetők oda a pap társaságában és segédkezése mellett. Ha pedig a nép éveken át részt vett a kemencéhez induló halotti menetben, akkor elérkezett az idő, melyben az egyház szolgáját mint fölösleges és könnyen mellőzhető egyént eltávolítsák.

A hullaégetés csak egy újabb ék, melyet a szabadkőművesség a főnnálló keresztény társadalom szervezetébe készül verni, hogy azt szétrobbantsa s annak pogányosítását elősegítse. Bízunk azonban a keresztény társadalomban, hogy többre fogja becsülni a fennálló s majdnem kétezred év által megszentelt temetkezési szokást, a keresztény temetőket, az új pogányság hamvvedreinél. A keresztény társadalom vissza fogja utasítani a hullaégetők által fölélesztett pogány temetkezési módot s mint eddig, úgy ezentúl is követni a szentírás szavait: „Fiam! a halotton könnyezz; takarítsd el testét szokás szerint és ne hanyagold el az ő temetését.” (Sir 38,16)

Függelék⁶⁸

A Magyar Katolikus Lexikon (1998) cikke a hamvasztásról

Hamvasztás (latinul crematio): a holttest elégetése, ősidőktől napjainkig létező temetkezési forma.

A kelták és elődeik halottaikat elégették és urnákban, nagy kiterjedésű sírmezőkön temették el, ezért nevezik műveltségüket urnamező-kultúrának. A hinduizmusban napjainkig fennmaradt. A hamvasztás a kultúrák és vallások emberi testről és életről vallott fölfogását tükrözi.

Izraelben a hamvasztás büntetés és megbélyegzés volt. A keresztények Krisztus sírjára utalva és a föltámadás reményének kifejezéséül kezdettől fogva a földbe temetkeztek (vö. 1Kor 15,36; Jn 12,24). Az Egyház számára a hamvasztás mindaddig nem jelentett problémát, amíg a 18. század felvilágosodásban a föltámadásba vetett hit tagadásaként nem kezdték követelni. Ilyen keresztényellenes célzattal először 1876: Milánóban az olasz szabadkőművesek égettek halottakat. Eszméjét a szabadgondolkodók Európa-szerte terjesztették, Budapesten 1894-ben hamvasztási kongresszust tartottak. A hamvasztás élharcosai arra hivatkoztak, hogy a temető fertőz és teret von el a gazdasági életből, de valódi mozgatójuk a vallásellenességük volt. Erre válaszként a Szent Officium 1886. IV. 19-i és XII. 15-i döntése megtiltotta a hamvasztást. A CIC 1917. szerint „az elhunyt hívők testét el kell temetni, mert a hamvasztás tilos. Ha bárki bármilyen módon meghagyta volna, hogy testét égessék el, nem megengedett ezen akarat végrehajtása; ha a hamvasztás szerződés, végrendelet vagy más jogi aktus részét képezné, semmisnek kell tekinteni.” E tilalomhoz az 1240. k. a kiközösítés büntetését csatolta: „aki testének elhamvasztását rendelte el, nem részesíthető egyházi temetésben, sem nyilvános szentmise nem mondható érte, és a hamvasztással kapcsolatban semmiféle egyházi szertartás nem végezhető.” Emellett a polgári büntetőjog is szót emelt a hamvasztás, mint a bűnjelek eltüntetésének egyik módja ellen.

A II. világháború után, gyakorlati megfontolásokból (temetői férőhelyek, nagyvárosi temetők, migráció) és föltéve, hogy a hamvasztás nem a föltámadás tagadását fejezi ki, az Egyház a jogi tilalmat föloldotta, s 1958 óta a hamvakat eltemeti. A CIC 1983:1176. k. 3. §-ában „az Egyház nyomatékosan ajánlja, hogy tartsák meg az elhunytak teste eltemetésének jámbor szokását; nem tiltja azonban a hamvasztást, kivéve, ha azt a keresztény tanítással ellenkező okok miatt választották”.

A modern hamvasztás nem nyílt tűzön, hanem halotthamvasztó kemencében, krematóriumban történik. Közvetlen láng nem éri a holttestet, 800–1000 C° hőmérsékletű levegő porlasztja el. Az első kemencét Friedrich Siemens gáztüzelésre szerkesztette, 1876-ban Milánóban építették föl.

A statisztika szerint (1995 k.) a hamvasztás egyre terjed. Az USA-ban 1 év alatt 1155 helyen 488.000 halottat hamvasztottak el. Angliában a halottak 71%-át hamvasztják.

Magyarországon 1886: Légrády Károly nyomdatulajdonos és lapkiadó indított mozgalmat a hamvasztásért, s lett az Első Magyar Polgári Halotthamvasztó Egyesület elnöke. Folyóiratot is kiadtak hamvasztás címmel. 1932: Boros József tervei szerint épült föl a debreceni Nagyerdő szélén az első hazai krematórium, de Serédi Jusztinián hercegprímás és Ravasz László református püspök tiltakozása miatt nem helyezték üzembe. 1951: kezdett működni, 21 halottat hamvasztottak el. A következő években a hamvasztási igény növekedésével Budapesten, a Rákoskeresztúri Új Köztemetőben újabb krematóriumot építettek. 1995: 37.797 (26,1%), 1996:

⁶⁸ A függelék nem része az eredeti könyvnek.

38.690 (27%) hamvasztás történt. A temetőkben megjelentek a kolumbárium-falak és urna-kripták. Egyre több templomban és altemplomban alakítanak ki urna elhelyezésre alkalmas helyet.

1996: kb. kétezren választották a hamvak szétszórását mint temetési formát, 3250 család vitte haza hozzátartozójának urnáját, hogy lakásában őrizze, vagy kertjében temesse el.

Angliai és ausztráliai temetkezési folyóiratok szerint a jövő temetőképe: a gondozott Emlékezés Parkja (sírkert helyett), központjában díszes épülettel, az urnák ezreit őrző Emlékezés Házzal.

Irodalom

Mihályfi Ákos: A halottégetés. Bp., 1916.

Katolikus Lexikon (szerk. Bangha Béla) II:254.

Esztergomi főegyházmegyei körlevelek:

1958:22. (hamvasztás utáni temetés);

1965:28. (A hamvasztás);

1967:32. (hamvasztás utáni temetési szertartás)

Mitford, Jessice: Ravatalbárók. Bp., 1967.

König 1985:133, 177.

Radó Dezső: A temető csendje. Bp., 1988.

Katolikus Egyház Katekizmusa 2301.

Magyarország hetilap, 1991. IV. 25. (Papp Rezső: A hamvasztás regénye)

Keresztény Élet 1995. X. 29. (Papp Rezső: A sírkertek reformja)

Fővárosi Temetkezési Intézet Kegyeleti Múzeumának Tájékoztatója. Bp., 1997.

A Katolikus Lexikon (1931) cikke a hamvasztásról

Halotthamvasztás, az emberi holttestnek tűz vagy magasfokú hő által való elhamvasztása.

Az ókorban a különböző pogány népeknél szokásban volt a holttest elégetése, de sehosem volt általános, inkább kivételes módja a holttestek eltakarításának. A zsidóknál a földbe való temetés volt a szokás, az elégetés csak rendkívüli körülmények között, esetleg büntetés és megbélyegzés céljából fordult elő (1Sám 31,12; Ám 6,10; Józ 7,25).

A keresztények kezdettől fogva a földbe való temetkezést használták, melyet Krisztus példája is megszentelt s amely a feltámadás reményének jobban látszott megfelelni (1Kor 15,36; Jn 12,24).

Csak a francia forradalom korában kezdték egyesek a halotthamvasztást követelni, még pedig kifejezetten vallásellenes okokból, mert a földbe temetkezés a közfelfogásban a feltámadás gondolatát tartja elevenen. A tervet azonban nem hajtották végre; csak jóval később égették a halottakat az olasz szabadkőművesek, először Milánóban 1876-ban. A gondolatot felkapták a szabadgondolkodók, s Európának csaknem minden nagyobb városában (Budapesten már 1894-ben) tartottak halotthamvasztási kongresszust. Újabban a szociáldemokrácia és bolsevizmus is a halotthamvasztás mellett küzd. A szabadgondolkodó agitáció hatása alatt számos országban épültek krematóriumok, amelyeket azonban a közönségnek többnyire csak csekély töredéke vett igénybe.

A halotthamvasztás magában véve nem dogma- és erkölcsellenes, azonban a vele összekötött célzat az, s ezenkívül a mellé felhozott érvek valósággal semmitmondók. Az egészségügyi érv (a temetők fertőző hatása) legfeljebb ott áll helyt, ahol a temetőt alkalmatlan helyen állítják fel (pl. a községi kút közelében); viszont a halotthamvasztó kemencék gőze és elillanó gázai egészségügyileg sokkal fokozottabb mértékben károsak. A gazdasági okok hánytorgatása (a temetők improduktivitása) a kegyeletlenség mellett valótlán is, mert a temetők éppen a nagyobb városok körül éppúgy hozzájárulnak a levegő tisztántartására, mint a köztertek

s esztétikájukkal azonkívül kulturális hivatást töltenek be. A kegyeleti okok is legalább oly erősen szólnak a halotthamvasztás ellen, mint a földbetemetés ellen; a holttest erőszakos elhamvasztása minden emberi kegyeletérzésnek ellenemond, míg a földbetemetés, ha nem akadályozhatja is meg a test lassú felbomlását, de azt legalább teljesen elvonja az emberi beavatkozás és megfigyelés elől s a természet spontán munkájának engedi át. Az elevenen eltemetésnek (gyakorlatilag fenn nem álló) veszélyével szemben a halotthamvasztás oldalán az elevenen elégettetés veszedelme áll. A halotthamvasztás ellen szól továbbá az a kriminológiai megfontolás, hogy az elhamvasztással együtt néha fontos bűnjelek vonatnak el az igazságszolgáltatás elől.

A halotthamvasztás hívei tehát semmiféle komoly okot nem tudnak felhozni a hagyomány és kegyelet által megszentelt földbetemetkezés ellen; viszont a tény, hogy csaknem kizárólag a valláselleneségei sürgetik a halotthamvasztást, még pedig kifejezetten azért, hogy a kegyeletes földre temetéssel természetszerűleg jobban összenőtt feltámadási hitet az emberekben aláássák, indította az Egyházat arra, hogy a halotthamvasztást súlyos egyházi büntetések alatt megtiltsa (Sacrum Officium, 1886. ápr. 19. és dec. 15; Egyh. Tvk. 1203. kán.); aki saját testének elhamvasztását rendelte el, egyházi temetési szertartásban nem részesíthető, sem nyilvános szentmise érte nem mondható; halotthamvasztással kapcsolatban semmiféle egyházi szertartás nem végezhető (1240. k. kán.).

A protestánsok s a hívő zsidók a halotthamvasztást elméletben szintén tiltják, a gyakorlatban ingadoznak. Magyarországon Légrádi Károly lapkiadó kezdeményezésére egy 1886-ban alakult egyesület törekedett a halotthamvasztás gondolatát belevinni a köztudatba és Budapest törvényhatósági közgyűlése 1912-ben Bárczy István polgármester előterjesztésére foglalkozott a krematórium felállítása kérdésével, a hozott határozat ellen azonban Polónyi Géza bizottsági tag fellebbezést jelentett be és az új temetkezési forma megvalósításához szükséges országos érvényű jogszabály hiányára hivatkozással annak megsemmisítése iránt fordult a belügyi kormányhoz. Minthogy e jogszabályok máig sem készültek el, a kérdés nyugvópontra jutott.

Irodalom: Mihályfi Ákos: A halottégetés, Budapest 1916.

Prohászka Ottokár ismertetése a könyvről

A hullapyromaniának fejére is elkészült a vízvödör, mellyel az annyira kedvelt tűztől és aethtikus, három emeletes kemencéktől neki hevült képzeletét, valamint emberbaráti s felvilágosodást áhító aspirációit lehűthetni; kapható nem egészen olcsón Buzárovits könyvkereskedésében. Hogy ezen irat praktikus és időszerű, s hogy mintegy requirált tapasztal van följánlva a felsőbb intéző s az alsóbb, bőrükbe nem férő körök viszketegére, – azt a műből is kiérezhettük.

A négy főrésze osztozott füzetnek cikkei, s a cikkekbe foglalt érvek és gondolatok csoportosításai mindig szem előtt tartják a hullapyromaniának irányát s következőleg az egyház álláspontját. S utóvégre is ez a fődolog. Nem akar a t. szerző tengernyi erudíció levére eresztett disszertációkat közrebocsátani a régi temetésekről, a szertartásokról, s az azokban nyilvánuló felfogásról; – hanem akarja világításba helyezni, hogy honnan fúj a szél, s e szélben a hullaégetők merre eveznek felvont vitorlákkal. Akarja kimutatni e hetvenkedő újítások tárt vagy palástolt célját, mely nem egyéb, mint az egyháznak a társadalomból egy lépéssel ismét kiljebb való szorítása. Ez az egész; s ha számokban lehetne ezen aspirációk és küzdelmek és hetvenkedések eredményét adni, az eredmény egyenlő volna az egyházgyűlölettel s azonkívül nem maradna más, amit elszámolni kellene. Nulla a nullában felmegy! Egészségügy, gazdaság, szépművészet, mely árva lények érveken szerepelnek a hullaégetés mellett, szépcsendesen elkulloghatnak; mert csak a nép s katonák, vagyis helytöltelék szerepét játsszák.

Az első résznek B) szaka, mely szól „a halottégetés indokairól a régiéknél” mindjárt szőnyegre hozza a halottégetés körül már kezdettől fogva sürgölődő kérdések jellegét: a vallási irányt.

A modern halottégetők érveit a t. Szerző röviden és talpraesetten tárgyalja, különben úgy látszik, hogy az egészségügyi aggályok a temetőkről, végre valahára egészen elcsitulnak s a geológusoknak a „fáradt földet” nyomozó kutatásai miután annyiszor csütörtököt mondtak, végre pénteki, böjtös silánysággá töpörödnek.

A kérdést jellemző súlypont ott van a harmadik részben: „a modern halottégetők végcélja.” Ezt illusztrálta érdemlegesen a Szerző s mindenki, aki művét olvassa, ezt viszi emlékezetében kivonatul haza. Nem kegyelmez a budapesti kemencéseknek sem. Nálunk rendesen, legalább külsőleg, minden egyházellenességnek szeretik élet venni s az ázsiai indolencia bögréjén átszűrrik a nyugati jó, rossz intézmények és törekvések energikus savát; de azért az eredmény egy, a vallás elvész. Nevezzük meg tehát nevén a gyermeket, a hullatégetés egyházellenes és a keresztény felfogást sértő hóbort. Aláírjuk, amit a szerző derekasan kifejez: „Nekünk nem kell semmi, amit a szabadkőművesség pártol”; semmi; még kórházai sem kellenek; mert az elv ott is rossz.

A gyakorlati esetek megoldása megfelel a vezérelvnek, mely a művön átvonul.

A mi zárszavunk az, hogy ily elszánt és hímezetlen felelet úgy ezen, mint minden más felvetődő kérdésben, ha ezentúl praxissá válik, a magyar kereszténységnek jobb napokat fog szerezni, mint a diplomáciai bókhányás és simaság. (*Magyar Sion, 1887, 708–709. oldal*)